कविकुलगुरू - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

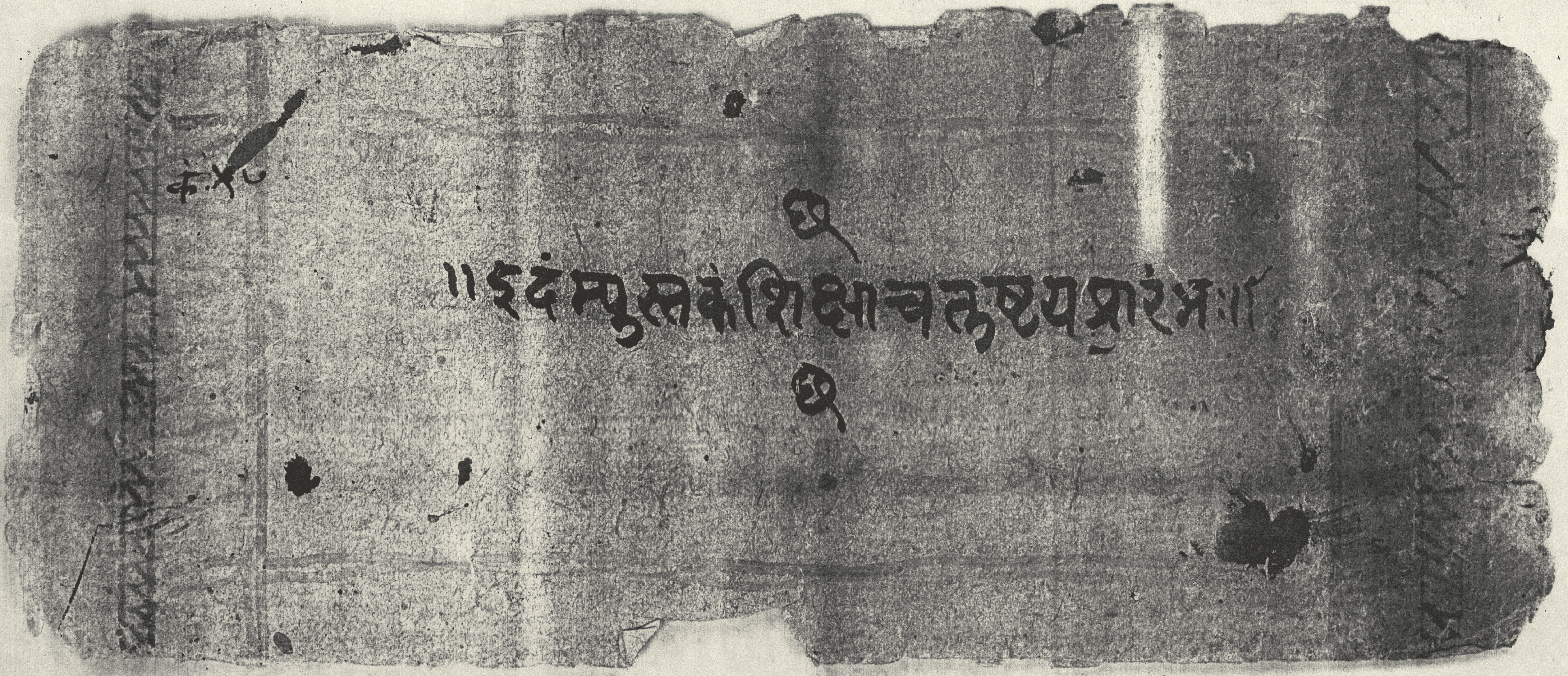

क.५८

॥ इदं पुस्तकं शिक्षाचतुष्टयप्रारंभः ॥

Acc. No. ~~[illegible]~~ ~~670~~ M-1545
Title - शिक्षा-चतुष्टय.
Author - पाणिनि.
Date - A.D. 1806.
Subject - व्याकरण.
folio - 47
Xerox - 94

K K S U LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1545
Dist. Nagpur

Checked 2012

1

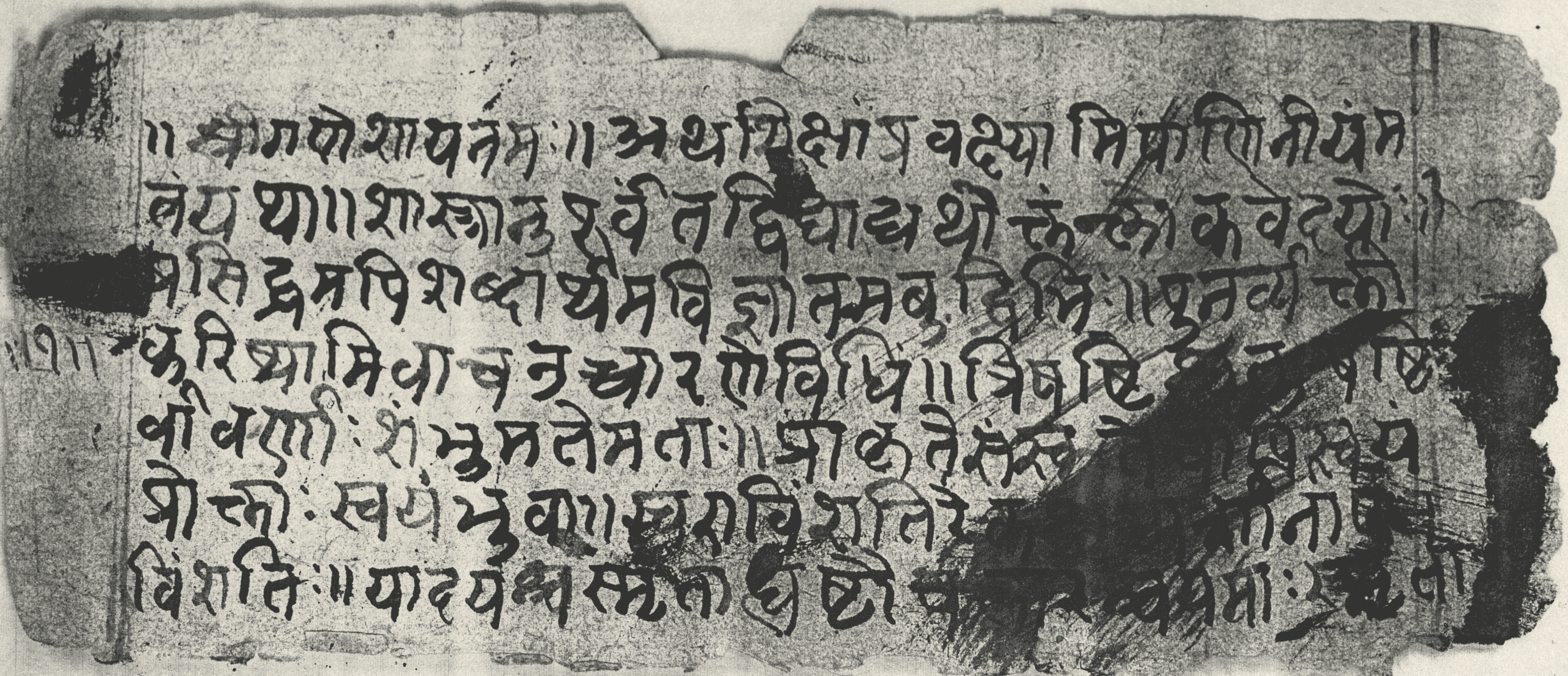

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि पाणिनीयं म
तं यथा ॥ शास्त्रानुपूर्वं तद्विद्याद्यथोक्तं लोकवेदयोः ॥
प्रसिद्धमपि शब्दार्थमविज्ञातमबुद्धिभिः ॥ पुनर्व्यक्ती
॥१॥ करिष्यामि वाच उच्चारणे विधिं ॥ त्रिषष्टि [illegible] षष्टि
र्वा वर्णाः शंभुमते मताः ॥ प्राकृते संस्कृते [illegible] स्वयं प
प्रोक्ताः स्वयंभुवा ॥ स्वराविंशतिरे[illegible]नां पं
विंशतिः ॥ यादयश्च स्मृता ह्यष्टौ च[illegible] यमाः स्मृतौ

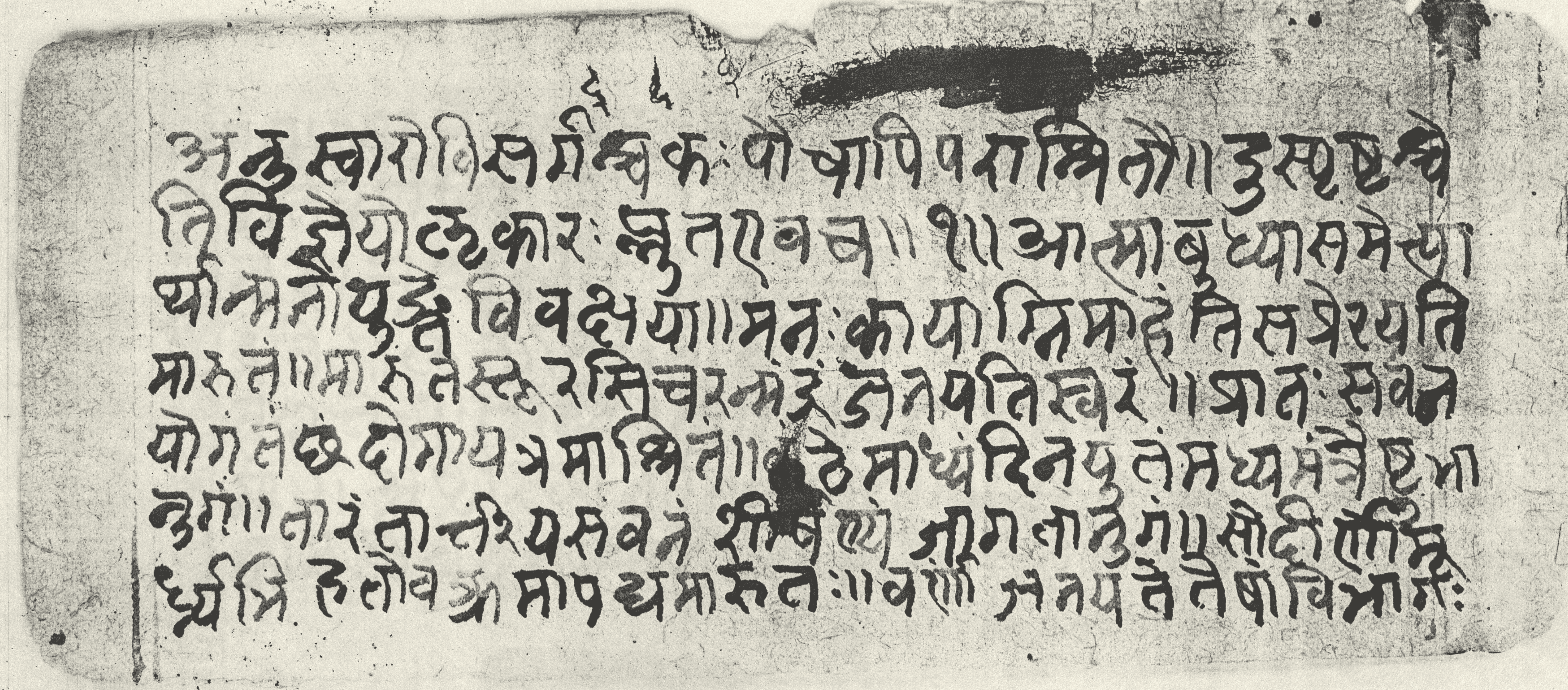

अनुस्वारो विसर्गश्च कः पौ चापि पराश्रितौ ॥ दुस्पृष्टश्चे
ति विज्ञेयो ऌकारः प्लुत एव च ॥ १ ॥ आत्मा बुध्या समेत्या
र्थान्मनो युंक्ते विवक्षया ॥ मनः कायाग्निमाहंति स प्रेरयति
मारुतं ॥ मारुतस्तूरसि चरन्मंद्रं जनयति स्वरं ॥ प्रातःसवन
योगं तं छंदो गायत्रमाश्रितं ॥ कंठे माध्यंदिनयुगं मध्यमं त्रैष्टुभा
नुगं ॥ तारं तार्तीयसवनं शीर्षण्यं जागतानुगं ॥ सोदीर्णो मू
र्ध्न्यभिहतो वक्त्रमापद्य मारुतः ॥ वर्णाञ्जनयते तेषां विभागः

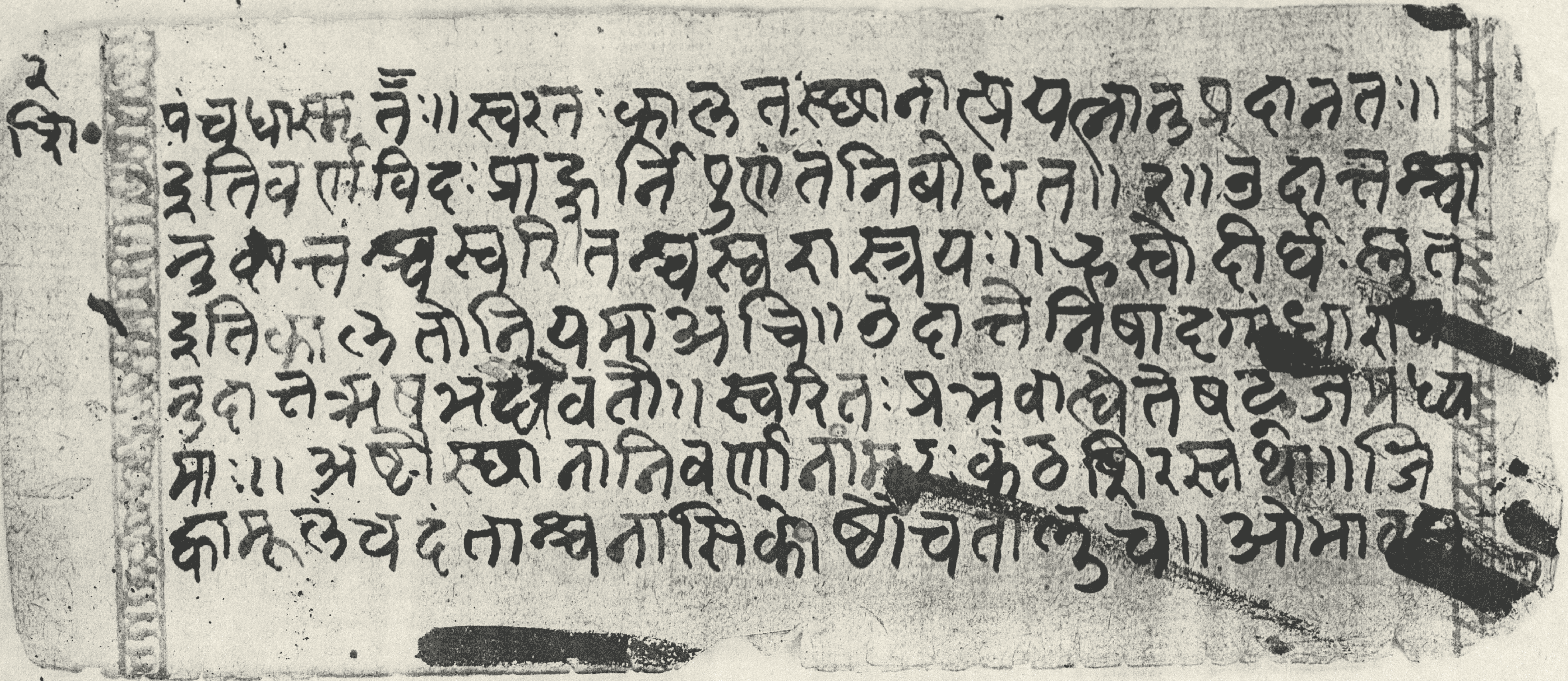

२
शि॰

पंचधास्मृतं॥ स्वरतःकालतःस्थानात्प्रयत्नानुप्रदानतः॥
इतिवर्णविदःप्राहुर्निपुणंतंनिबोधत॥१०॥ उदात्तश्चा
नुदात्तश्चस्वरितश्चस्वरास्त्रयः॥ ह्रस्वोदीर्घःप्लुत
इतिकालतोनियमाअचि॥ उदात्तेनिषादगांधारा
नुदात्तऋषभधैवतौ॥ स्वरितप्रभवाह्येतेषड्जमध्य
माः॥ अष्टौस्थानानिवर्णानामुरःकंठःशिरस्तथा॥ जि
ह्वामूलंचदंताश्चनासिकौष्ठौचतालुच॥ ओमा [illegible]

विवृतिस्तु शषसारेफएवचाजिह्वामूलमुपध्माचगतिः
रष्टविधोष्मणः॥ यद्योभावप्रसंधानमुकारादि परंपदं॥
स्वरांतंतादृशंविद्याद्यदन्यद्व्यक्तमूष्मणः॥३॥ हका
रंपंचमैर्युक्तमंतस्थाभिश्चसंयुतं॥ औरस्यंतंविजा
नीयात्कंठ्यमाहुरसंयुतं॥ कंठ्यावहाविचुयशास्ताल
व्या ओष्ठजावुपू स्युर्मूर्धन्या ऋटुरषा दंत्यो लृतुरसाः स्मृ

३॥

ताः॥ जिह्वामूले तु कुः प्रोक्तो दंत्योष्ठ्यो व स्मृतो बुधैः॥
एऐ तु कंठतालव्या ओ औ कंठोष्ठजौ स्मृतौ॥ अर्द्धमात्रा
तु कंठ्यास्यादेकारैकारयोर्भवेत्॥ ओकारौकारयो
र्मात्रा तयोर्विवृतसंवृतं॥ संवृतं मात्रकं ज्ञेयं विवृ
तं तु द्विमात्रिकं॥ घोषा वा संवृताः सर्वे अघोषा वि
वृताः स्मृताः॥४॥ स्वराणामूष्मणां चैव विवृतं क त्रि·

२

रणंस्पृतंतातेभ्योप्पिद्वे विताविङौ ताभ्यामैचौत
थैवच॥ अनुस्वारयमाणांच नासिकास्थानमुच्यते॥
अयोगवाहाविज्ञेया आश्रयस्थानभागिनः॥ अ
लाबुवीणानिर्घोषोदंत्यमूल्य स्वराननु॥ अनु
स्वारस्तुकर्तव्योनित्यंह्रोः शषसेषुच॥ अनुस्वारेवि
वृत्यांतुविरामेचाक्षरद्वये॥ द्विरोष्ठ्यौतुविगृह्णी

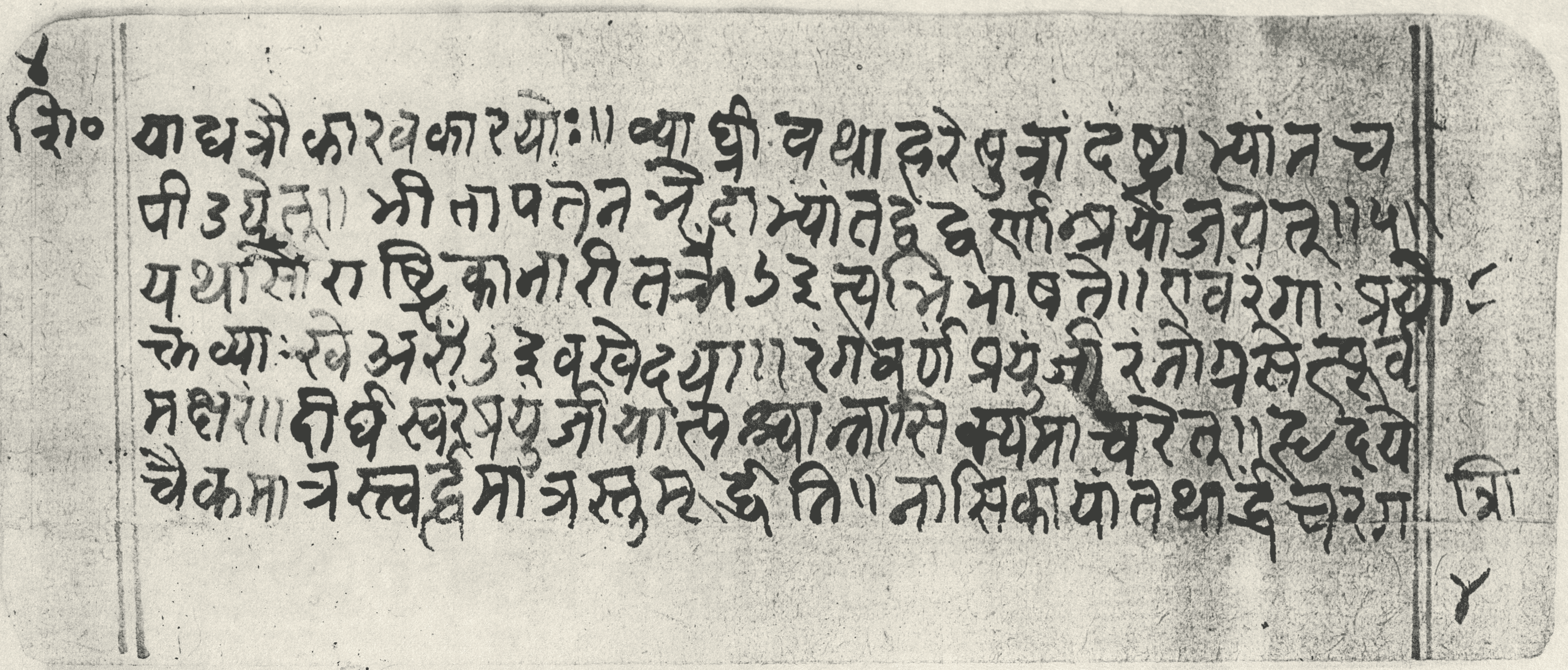

१
शि०

याघत्रौ कारवकारयोः॥ व्याघ्री यथा हरेत्पुत्रां दंष्ट्राभ्यां न च
पीडयेत्॥ भीतापतनभेदाभ्यां तद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत्॥५॥
यथासौराष्ट्रिका नारी तक्रौ ऽ इत्यभिभाषते॥ एवं रंगाः प्रयो
क्तव्याः खे अरां ऽ इव खेदया॥ रंगवर्णं प्रयुंजीरन्नो ग्रसेत्पूर्व
मक्षरं॥ दीर्घस्वरं प्रयुंजीयात्पश्चान्नासिक्यमाचरेत्॥ हृदये
चैकमात्रस्त्वर्द्धमात्रस्तु मूर्द्धनि॥ नासिकायां तथार्द्धं च रंग

त्रि
४

स्यैवं द्विमात्रता॥ हृदयादुत्करे तिष्ठन्कांस्येन समनुस्वरं॥ माद्वि
वं च द्विमात्रं च जघन्यौऽ इति निदर्शनं॥ मध्ये तु कंपयेत्कंपमुभौ
पार्श्वौ समौ भवेत्॥ सरंगं कंपयेत्कंपं रथीवेति निदर्शनं॥ एवं
वर्णाः प्रयोक्तव्या नाव्यक्ता न च पीडिता॥ सम्यग्वर्णप्रयोगेन ब्र
ह्मलोके महीयते॥ [illegible]॥ गीती शीघ्री शिरःकंपी तथा लिखित
पाठकः॥ अनर्थज्ञोऽल्पकंठश्च षडेते पाठकाधमाः॥ माधुर्य
मक्षरव्यक्तिः पदछेदस्तु सुस्वरः॥ धैर्यं लयसमर्थं च ष

५

डेतेपाठकाधमाः॥ शंकितंभीतमुद्घुष्टमव्यक्तमनुनासिकं॥
काकस्वरं शिरसिगंतथास्थानविवर्जितं॥ उपांशुदष्टंत्वरितंनि
रस्तंविलंबितंगद्गदितंप्रगीतं॥ निष्पीडितंग्रस्तपदाक्षरं
चवदेन्नदीनंनतुसानुनास्यं॥ प्रातःपठेन्नित्यमुरस्थितेन
स्वरेणशार्दूलरुतोपमेन॥ मध्यंदिनेकंठगतेनचैवच
क्राह्वसंकूजितसंनिभेन॥ तारंतुविद्यात्सवनंतृतीयं
शिरोगतंतच्चसदाप्रयोज्यं॥ मयूरहंसान्यभृतस्वराणां

५

न

न्तुल्येन नादेन शिरश्छिन्नेन ॥ ७ ॥ अचोस्पृष्टा यणस्त्वी
षन्नेमि स्पृष्टाश्चलेस्मृताः ॥ शेषाःस्पृष्टा हलः प्रोक्ता नि
बोधानुपूदानतः ॥ यमोनुनासिकाँ ह्रौ नादिनो हझष
स्मृतः ॥ ईषन्नादा यणोजु श्चश्वासिनस्तु खफादयः ॥ ईष
च्छ्वासांश्चरोविद्या द्गोर्धामैतप्रचक्षते ॥ दाक्षीपुत्रः पाणि
निना येनेदं व्यापितं भुवि ॥ छंदः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पो

६ ५४

शि० थपठ्यते॥ ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते॥ शि क्षा
क्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतं॥ तस्मात्सांगमधीत्ये
व ब्रह्मलोके महीयते॥ ८ ॥ उदात्तमाख्याति वृषोंगुलीनां
प्रदेशिनीमूलनिविष्टर्ध्वा॥ उपांतमध्ये स्वरितं धृतं च कनि
ष्ठिकायामनुदात्तमेव॥ उदात्तं प्रदेशिनीं विद्यात्प्रच
यं मध्यतोंगुलीं॥ निहतं तु कनिष्ठिक्यां स्वरितोपकनिष्ठिकां॥

६

अंतोदात्तमाद्युदात्तेमनुदात्तोमनुदात्तं नीचस्वरितं॥ मध्यो
दात्तंस्वरितं द्युदात्तं त्र्युदात्तमिति नवपदशय्या॥ अग्निः सो
मः प्रवो वीर्यं हविषां स्वर्बृहस्पतिरिंद्राबृहस्पती॥ अग्निरि
त्यंतोदात्तं सोम इत्याद्युदात्तं प्रेत्युदात्तं व इत्यनुदात्तं वी
र्यं नीचस्वरितं॥ हविषां मध्योदात्तं स्वरिति स्वरितं॥ बृहस्प
तिरिति द्युदात्तमिंद्राबृहस्पती इति त्र्युदात्तं॥ अनुदात्तो

७

हृदि ज्ञेयो मूर्ध्न्युदात्त उदाहृतः॥ स्वरितः कर्णमूलीयः सर्वास्य प्र
चयः स्मृतः॥ ११॥ चाषस्तु वदते मात्रां द्विमात्रं त्वेव वायसः॥ शिखी रौ
ति त्रिमात्रं तु नकुलस्त्वर्द्धमात्रकं॥ कुतीर्थादागतं दग्धमपवर्णं
च भक्षितं॥ न तस्य पाठे मोक्षोस्ति पाकेहेरिव किल्बिषात्॥ सु-
तीर्थादागतं व्यक्तं स्वाम्नायं सुव्यवस्थितं॥ सुस्वरेण सुवक्त्रेण
प्रयुक्तं ब्रह्म राजते॥ मंत्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो
न तमर्थमाह॥ स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेंद्रशत्रुः स्वरतो
पराधात्॥ अवक्षरमनायु[illegible]ं विस्वरं व्याधिपीडितं॥ अक्षता श

७

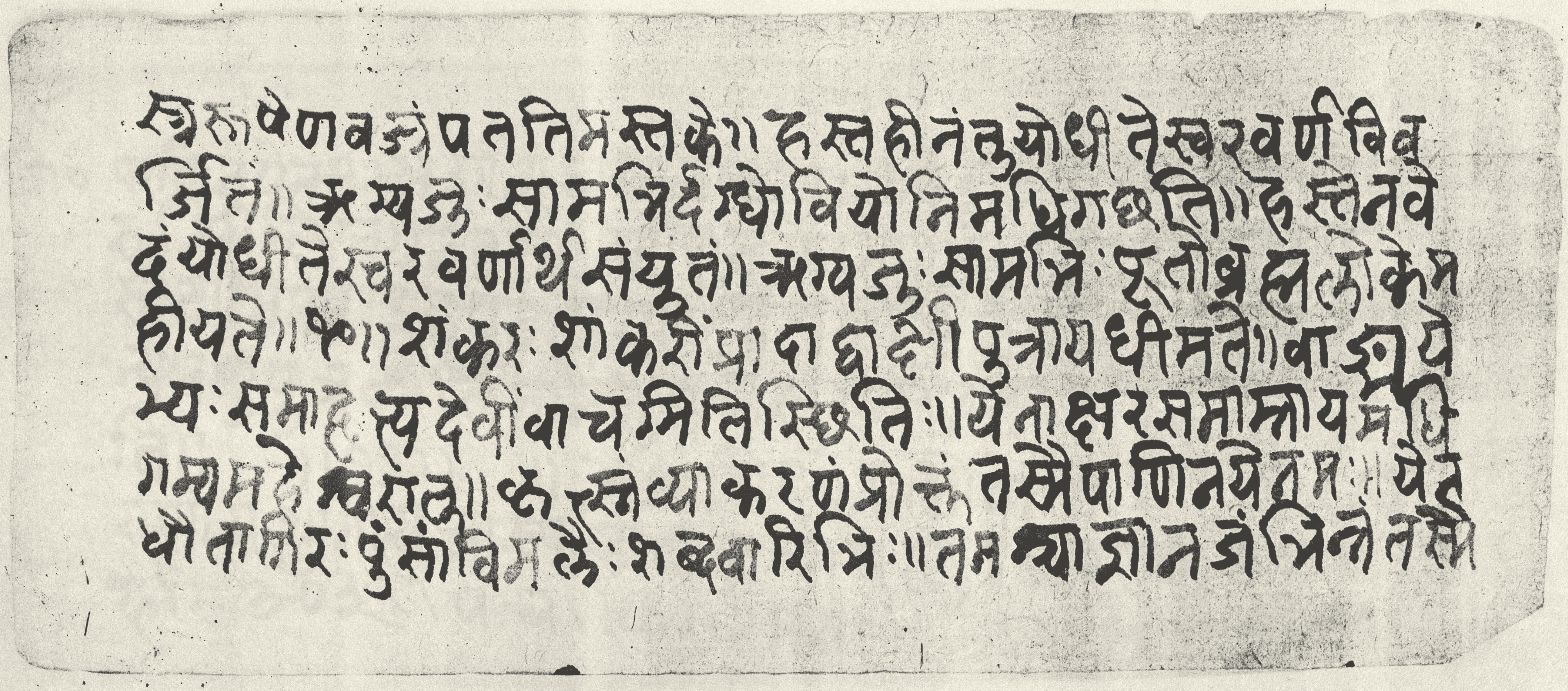

स्वरूपेण वज्रो पतति मस्तके ॥ हस्तहीनं तु योधीते स्वरवर्णविवु
र्जितं ॥ ऋग्यजुः सामभिर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति ॥ हस्तेन वे
दं योधीते स्वरवर्णार्थसंयुतं ॥ ऋग्यजुः सामभिः पूतो ब्रह्मलोके म
हीयते ॥ ७ ॥ शंकरः शांकरीं प्रादाद्दाक्षीपुत्राय धीमते ॥ वाङ्मये
भ्यः समाहृत्य देवीं वाचमिति स्थितिः ॥ येनाक्षरसमाम्नायमधि
गम्य महेश्वरात् ॥ कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥ येन
धौता गिरः पुंसां विमलैः शब्दवारिभिः ॥ तमश्चाज्ञानजं भिन्नं तस्मै

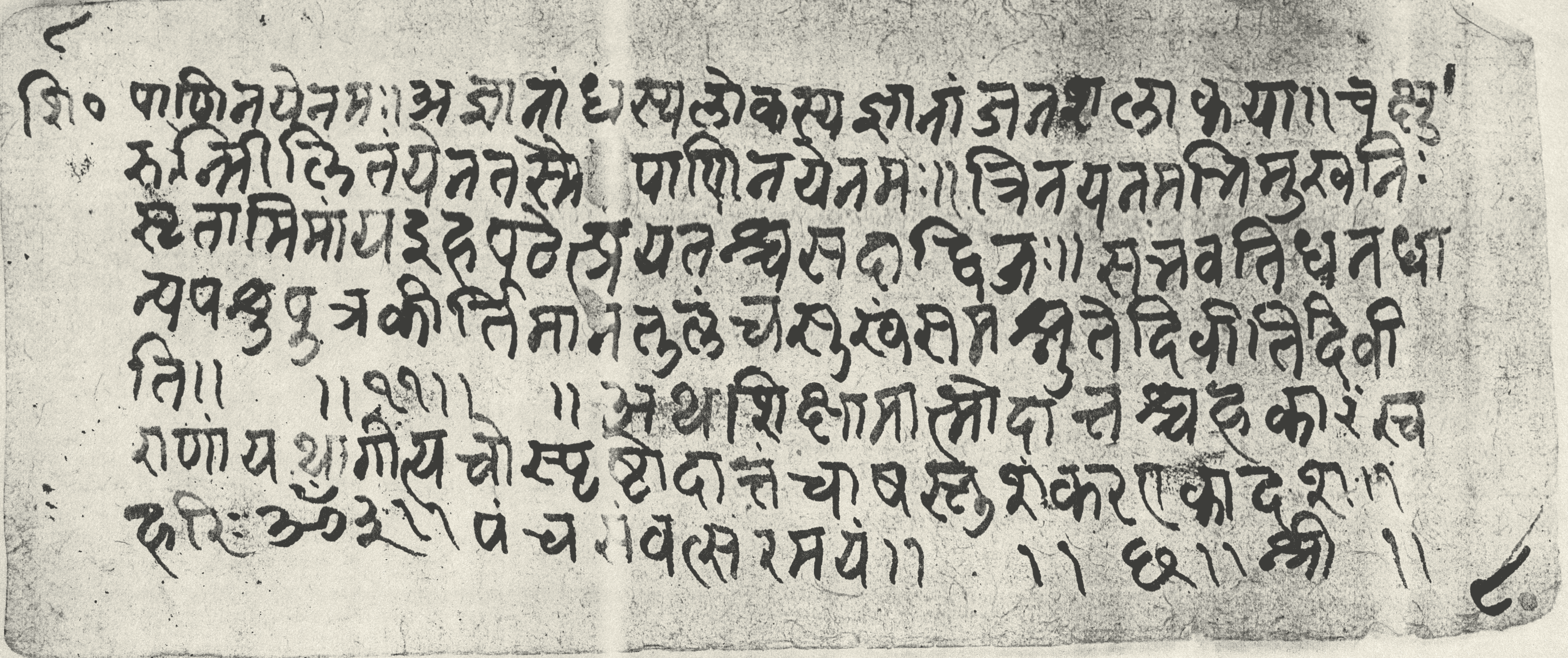

८

शि० पाणिनयेनमः॥ अज्ञानांधस्यलोकस्य ज्ञानांजनशलाकया॥ चक्षु'
रुन्मीलितंयेनतस्मै पाणिनयेनमः॥ त्रिनयनमभिमुखनिः
सृतामिमांयइहपठेत्प्रयतश्चसदाद्विजः॥ सभवतिधनधा
न्यपशुपुत्रकीर्तिमानतुलंचसुखंसमश्नुतेदिवीतिदिवी
ति॥ ॥१२॥ ॥ अथशिक्षामात्मोदात्तश्चहकारंस्व
राणांयथाणीयचोरस्थप्रोदात्तंचाबस्तुःशंकरा।कादश॥
हरिःॐ२॥ पंचसंवत्सरमयं॥ ॥छ॥ श्री ॥

८

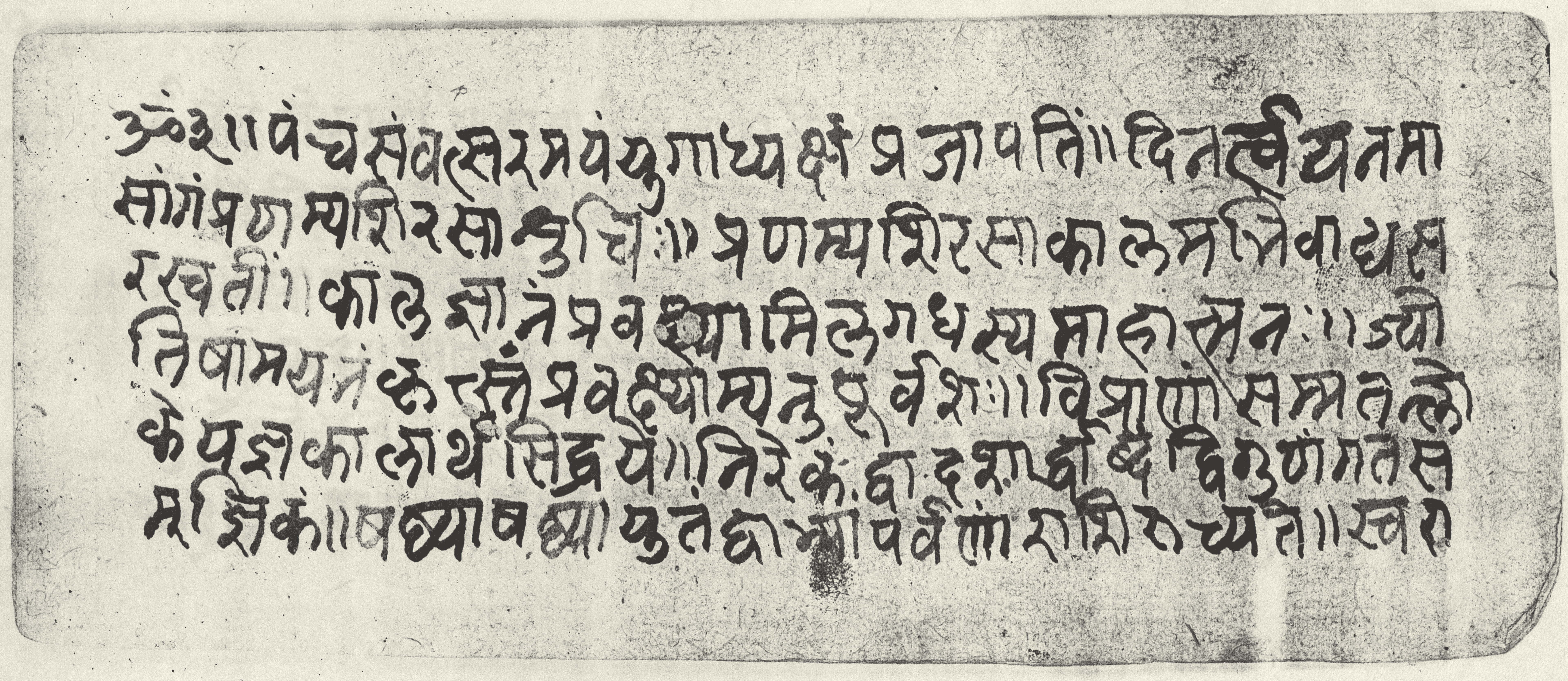

ॐ॥ पंचसंवत्सरमयंयुगाध्यक्षंप्रजापतिं॥ दिनर्त्वयनमा
सांगंप्रणम्यशिरसाशुचिः॥ प्रणम्यशिरसाकालमभिवाद्यस
रस्वतीं॥ कालज्ञानंप्रवक्ष्यामिलगधस्यमाहात्मनः॥ ज्यो
तिषामयनंकृत्स्नंप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः॥ विप्राणांसम्मतंलो
केयज्ञकालार्थसिद्धये॥ निरेकंद्वादशार्धाब्दंद्विगुणंगतसं
ज्ञिकं॥ षष्ट्याषष्ट्यायुतंद्वाभ्यांपर्वणांराशिरुच्यते॥ स्वरा

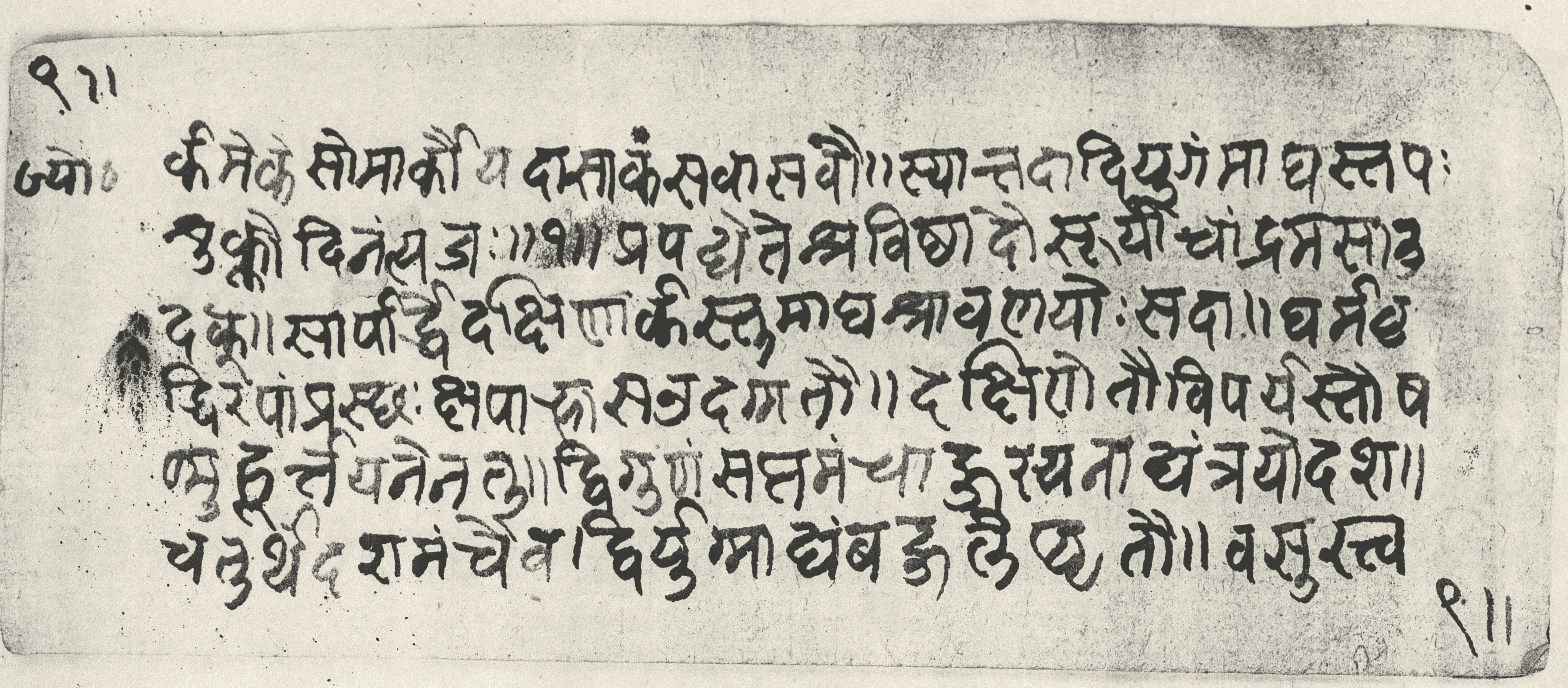

१७।

ज्यो०
क्रमेके सोमार्कौ य दास्ताकं सवासवौ ॥ स्यान्तदादियुगं माघस्तप:
शुक्लो दिनंत्युड्ज: ॥१॥ प्रपद्येते श्रविष्ठादौ सूर्याचांद्रमसाउ
दक् ॥ सार्पार्द्धे दक्षिणार्कस्तु माघश्रावणयो: सदा ॥ घर्मवृ
द्धिरपांप्रस्थ: क्षपाह्रास उदग्गतौ ॥ दक्षिणो तौ विपर्यस्तो ष
ण्मुहूर्त्त्ययनेन तु ॥ द्विगुणं सप्तमं चाहुरयनाद्यं त्रयोदश ॥
चतुर्थं दशमं चैव । द्वियुग्माद्यं बहुलेप्यृतौ ॥ वसुस्त्व
१॥

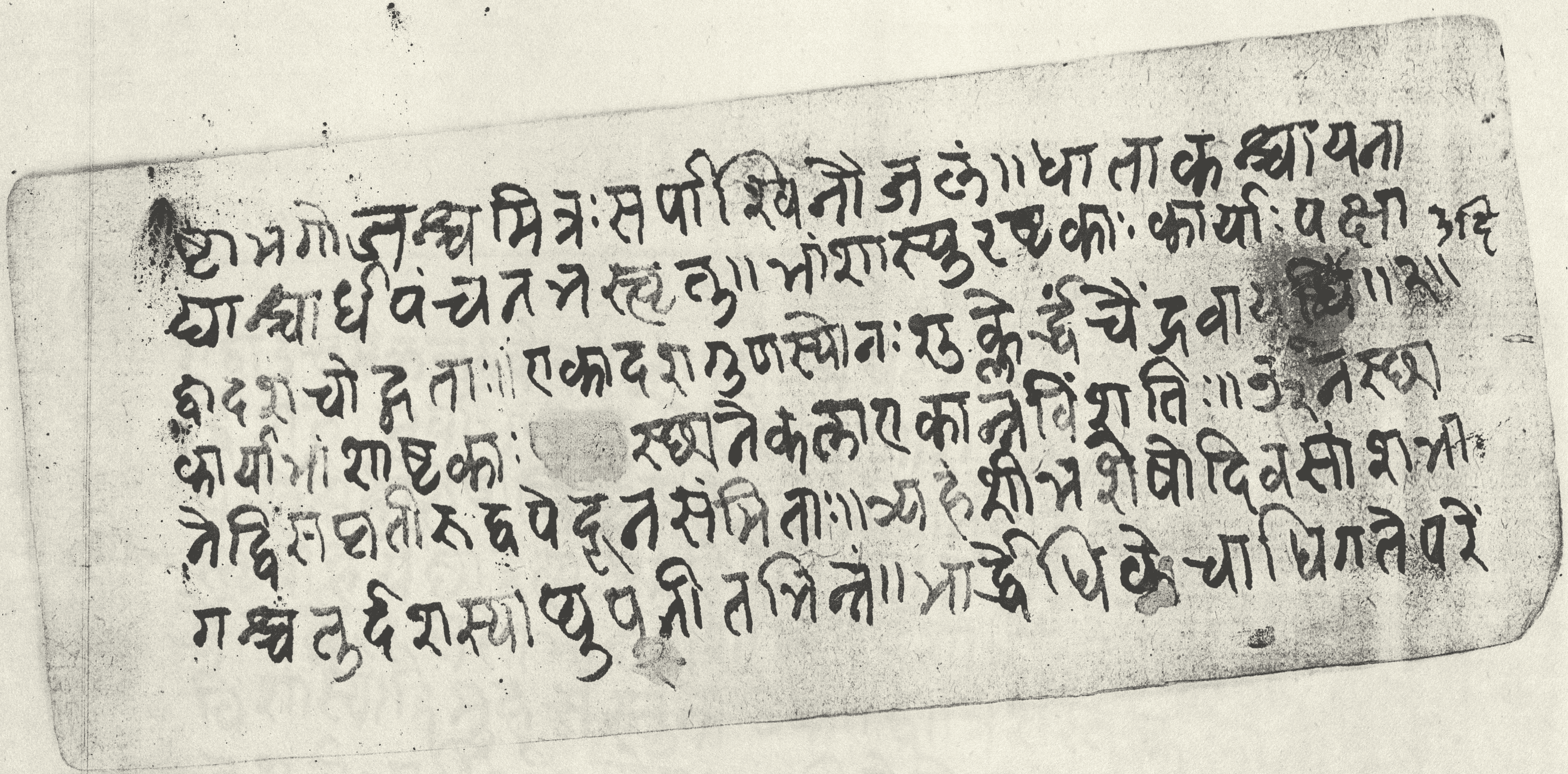

ष्टामगोत्रस्य मित्रः सपौरिवनौ ऽमलं ॥ धालाकस्यायना
ग्यास्याधं वंचतमस्त्वत्यु ॥ भांशास्तु रघुकाः कार्याः पक्षा अद्दि
द्वादशाचोद्धता ॥ एकादशगुणस्योनः शुक्लं द्वैचैं द्रवाय [illegible] ॥२॥
कार्याभांशाष्ठकाः [illegible] स्थाने कलाएकाक्ने विंशतिः ॥३॥ तस्या
नैद्विसघातीरुद्धपदृतसंमिता ॥४॥ हे श्रीमशेबोदिवसोभागी
गस्य तुदशस्यापूपनीतमितं ॥ भाद्वैपिके चाधिगते परे

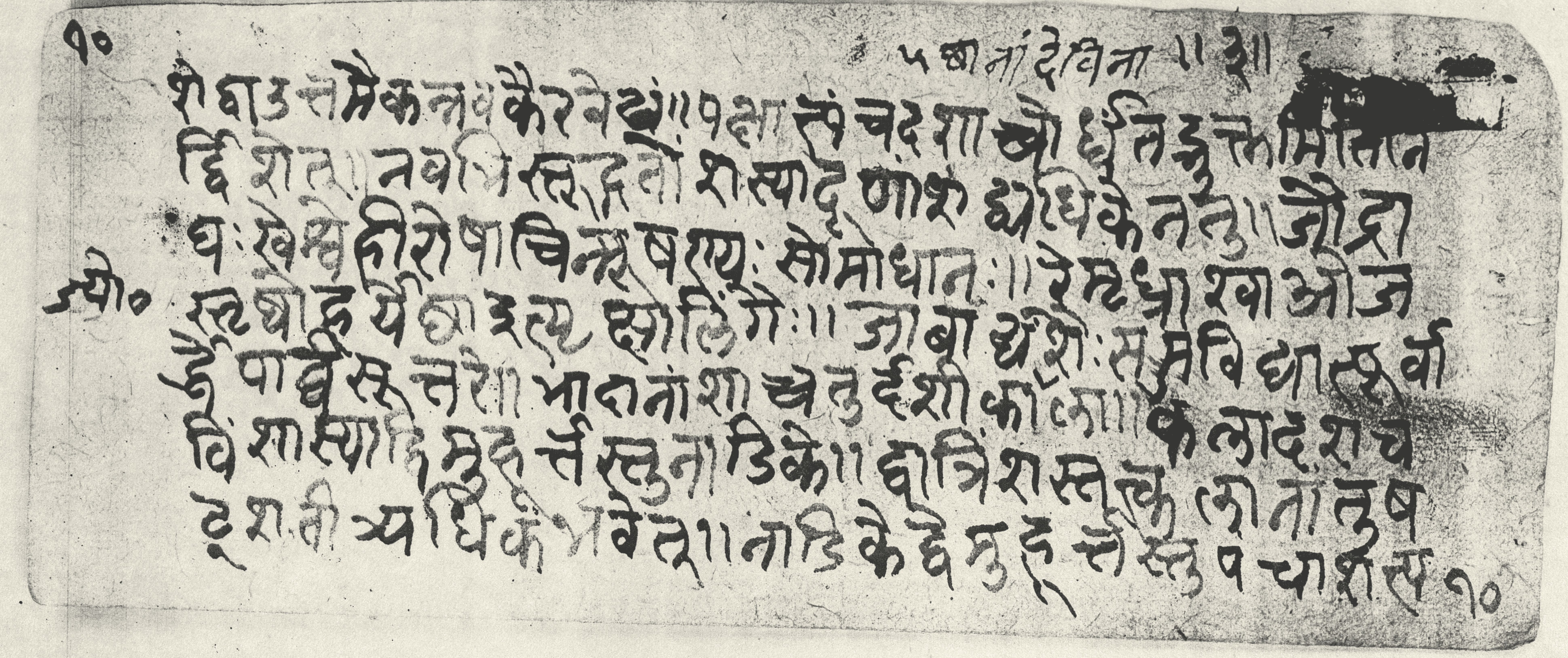

१०

५ छा नां देविना ॥ श्री॥

शे घाउ तमैकनव कैरनेखं॥१॥ सं चदशा बो धृतिहुत्मेमितान
द्दिं शेता॥ नवभिस्त्व दतो शस्यादूणाश्व थ्वधिकेनतु॥ जौद्रा
घः खेम्ने हीरोषा चिन्म्र षण्यु: सोमोधातः॥ रेमध्या रवा ओज
स्यो० स्तुषोह यैछाइस्य ह्मोलिंगेः॥ जाबा धंशेः समवि द्यास्तुवों
हैपावेस्तनेरा भादनांशा च्चतुर्दशीकां॥ कलादराच
विंशास्यादिमुहूर्तेस्तु नाडिकै॥ द्वात्रिंशस्त्वकलाता तुष
टूशती स्यधिके भवेत्॥ नाडिकैवे मुहूर्तौ स्तु १ चाराप १०

लमाषकाः॥ माषकाः कुंभेको द्रोणः कुटपैर्वैः इतैस्त्रिभिः॥ ससप
कुंभे युक्स्योनः सूर्यो [illegible] घोत्रिंशैर्योदशा॥ नवमात्रिचपंचान्कैः
काष्ठाः पंचाक्षरस्कलाः॥ शैविशाभ्यां मुणाम्यस्त्वा ग्नोविलतान्वि
तिर्द्विंशेतु॥ सूर्यामासान्तुळेभ्यस्तान्विधा चांद्रमसान्तुनूं॥
अतीतपर्वभागेषु शोधयेद्धिगुणांतिथीं॥ तेषु मंडलभागेषु तिथि
निघ्नांन्ततोरविः॥ ४॥ याः पूर्वभादनकेलास्तासु सत्तगुणांतिथीं॥
प्रक्षिपेत्के [illegible] समहस्तु विद्यादादानकीः केलो॥ यद्दुत्तोरस्या

21

११

यनतो [illegible] यनस्याछेषं तुय दक्षिणातोयनस्या।। तदेकष
ष्ट्याद्विगुणं विमेत्कं सद्वादशंस्याद्दिवसप्रमाणं।। तदर्द्धं दिन
भागातांसदा पर्वणि पर्वणि।। ऋतुशेषं तु तद्विद्यात्संख्या
ज्यो० यसदपर्वणां।। इत्युपायसमुद्देशौभ्योयेत्रप्रकल्प
येत्।। ज्ञेयराशिंगताभ्यस्तान्विभजेज्ज्ञानराशिषु।। अग्निः
प्रजापतिःसोमोरुद्रोदितिर्बृहस्पतिः।। सर्पाश्चपित

१२

२ चैव भगश्चैवार्यमापि च॥४॥ सविता चष्टाथ वायुश्चेंद्रा
ग्नी मित्र एव च॥ इंद्रो निर्ऋतिरापो वै विश्वेदेवास्तथैव च॥
विष्णुर्वस्वो वरुणो अजएकपात्तथैव च॥ अहिर्बुध्यस्तथा
पूषाश्विनौ यम एव च॥ नक्षत्रदेवता एता एताभिर्यज्ञकर्म
णि॥ यजमानस्य शास्त्रज्ञैर्नाम नक्षत्रजं स्मृतं॥ एतन्मा
सवर्षाणां मुहूर्तोदयपर्वणां॥ दिनर्त्वयनमासानां व्याख्या
तं लगधोब्रवीत्॥ सोमसूर्यस्त्रिचरितौ लोकान्लोके च सम

ज्यो०

तं॥ सोमसूर्यस्त्रिचरितो विद्वान्वेदविदश्नुते॥ ३॥ विषुवं
तद्गुणं द्वाभ्यां रूपहीनं तु षड्गुणं॥ यल्लब्धं तानि पर्वाणि
तथोर्ध्वं सा तिथिर्भवेत्॥ माघशुक्लप्रपन्नस्तु पौषकृ
ष्णसमापिनः॥ युगस्य पंचवर्षस्य कालज्ञानं प्रचक्षते॥
तृतीयां नवमीं चैव पौर्णमासीं त्रयोदशीं॥ षष्ठीं च विषुवा
प्रोक्तो द्वादश्यां च समं भवे॥ चतुर्दशीमुपवसथस्तथाम

नं२

वेघथोदितो दिनमुपैति चंद्रमा॥ माघशुक्लाह्निको युक्ते
श्रविष्ठायां च वार्षिकी॥ यथा शिखा मयूराणां नागा[illegible] मणयो
यथा॥ तद्वद्वेदांगशास्त्राणां ज्योतिषं मूर्द्धनि स्थितं॥ वेदा
हि यज्ञार्थमभिप्रवृत्ताः काकानुपूर्वा विहिताश्च यज्ञाः॥
लस्मादिदं कालेविधानशास्त्रंया ज्योतिषं वेद स वेद यज्ञानो
ज्योतिषं वेद स वेद यज्ञानिति॥ पंचसंवत्सरं प्रपद्येते कायाः
कलादशाद्याः प[illegible]र्व सविता विषुवं सपा॥७॥ मयर०

हरिः ॐ ॥ मयरसतजभनलगसम्मितं भ्रमति वाङ्मयं जगति यस्य॥

॥ स जयति पिंगले नागः शिवप्रसादाद्विशुद्धमतिः ॥ त्रिगु

॥१३ रुं विद्धि मकारं लघ्वादिसमन्वितं यकाराख्यं ॥ लघुमध्यमं तु

रेफं सकारमंते गुरुं निबद्धं ॥ लघ्वंत्यं हि तकारं जकारमु

छंद: भयोर्लघुं विजानीयात् ॥ आदिगुरुं च भकारं नकारमिह ॥१३

पैंगले त्रिलघुं ॥ दीर्घं [illegible] संयोगपरं तथा स्वरं व्यंजनांतम्

भ्रांते॥ सानुस्वारं च गुरुं क्वचिद्वसाने पि लघुं न्त्यं॥ आदिम
ध्यावसानेषु यरता यांति लाघवं॥ भजसा गौरवं यांति मनौ
तु गुरु लाघवं॥ गिविरामं दशावलौ पणात्रनु वा च पिंगलः
सूत्रं॥ छंदो वर्णपदार्थ प्रत्ययहेतो स्वशास्त्रादौ॥ १॥ धी
श्री स्त्री॥ वरा साय॥ का गुहार॥ वसुधास॥ साते क्वत॥ क
दा स ज॥ किंवद भ॥ न हसन॥ ग्ल॥ गंते॥ ध्रादि परः॥ हे॥ ल
लौ सः॥ ग्लौ॥ अष्टौ वसव इति॥ २॥ छंदः॥ गायत्री॥ दैव्येकं॥

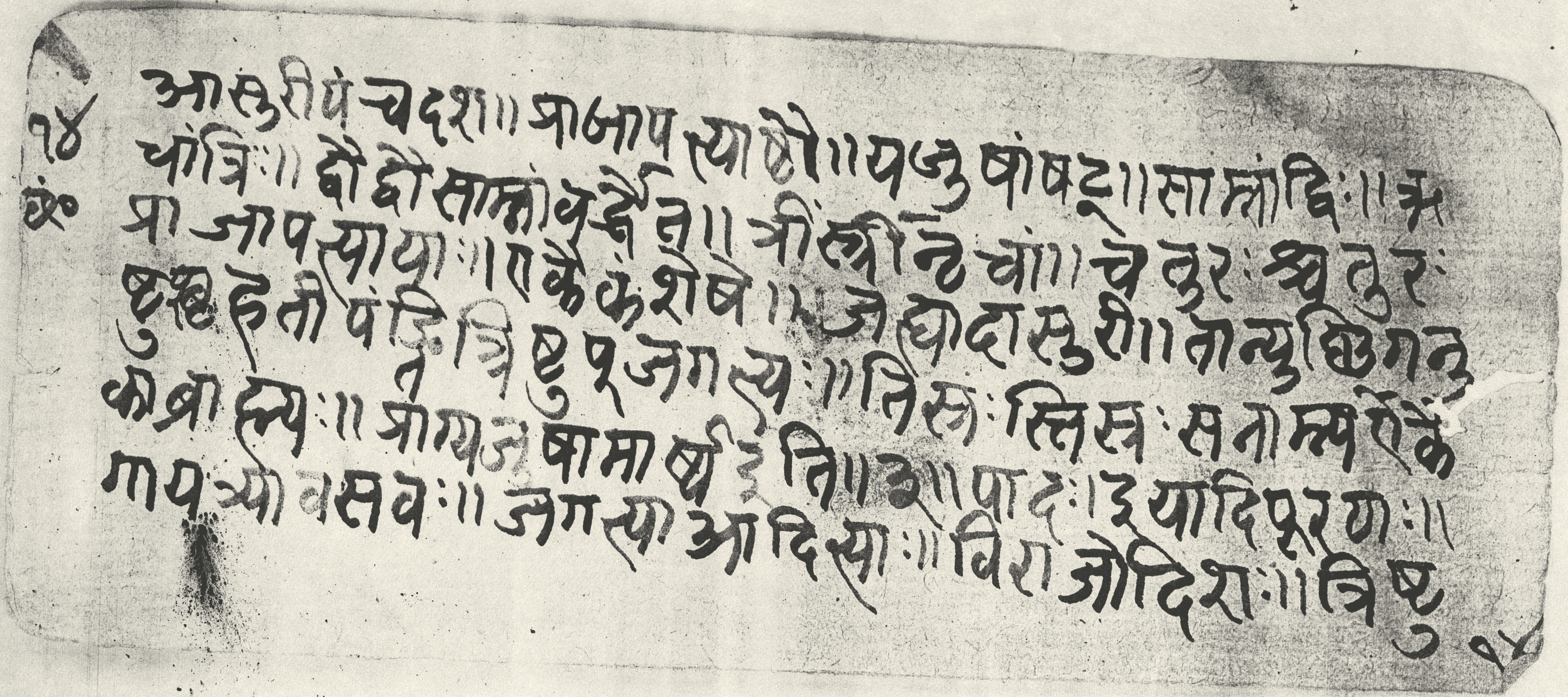

१४ आसुरी पंचदश ॥ प्राजापत्याष्टौ ॥ यजुषां षट् ॥ साम्नां द्विः ॥ ऋ
छं० चां त्रिः ॥ द्वौ द्वौ साम्नां वर्द्धेत ॥ त्रींस्त्रीन्नृचां ॥ चतुरः श्चतुरः
प्राजापत्यायाः ॥ एकैकं शेषे ॥ जह्यादासुरी ॥ तान्युष्णिगनु
ष्टुब्बृहती पंक्ति त्रिष्टुप् जगत्यः ॥ तिस्रः स्तिस्रः सनाम्न्य एकै
कशो ब्राह्म्यः ॥ प्राग्यजुषामार्षी इति ॥ आपादः ॥ इयादिपूरणः ॥
गायत्र्या वसवः ॥ जगत्या आदित्याः ॥ विराजो दिशः ॥ त्रिष्टु
१४

28

भोरज्ञाः॥ एकद्वित्रिचतुष्पादुक्तपादं॥ आद्यं चतुष्पादृतुभिः। क्वचित्त्रिपादृषिभिः॥ सा पादनिचृत्॥ षट्कसप्तकयोर्मध्ये ष्टावतिपादनिचृत्॥ द्वौ नवकौ षट्कश्चेन्नागी॥ विपरीतावाराही॥ षट्कसप्तकाष्टकैर्वर्द्धमाना॥ विपरीता प्रतिष्ठा॥ तृतीयं द्विपाज्जागतगायत्राभ्यां॥ त्रिपात्त्रैष्टुभैः॥ उष्णिग्गायत्रौ जागतश्च॥ ककुम्मध्ये चेदन्त्यः॥ पुरउष्णिक् पुरः॥४॥ परो

ककुपरः॥ चतुष्पादृग्भिः॥ अनुष्टुप्गायत्रैः॥ त्रिपात्क्वचि
ज्जागतगायत्राभ्यां च॥ मध्येंते च॥ बृहती जागतस्त्रयश्च १५
गायत्राः॥ पथ्यापूर्वश्चेत्तृतीयः॥ न्यंकुसारिणी द्वितीयः॥ स्कं
धोग्रीवी क्रौष्टुकेः॥ उरोबृहती यास्कस्य॥ उपरिष्टाद्बृहत्य २०
न्ते॥ पुरस्ताद्बृहती पुरः॥ क्वचिन्नवकाश्चत्वारः॥ विराजौ
गायत्रौ च॥ त्रिभिर्जागतैर्महाबृहती॥ सतोबृहती ताण्डि
२५ नः॥ पंक्तिर्जागतौ गायत्रौ च॥ पूर्वौ चेदयुजौ सतः पंक्तिः॥

विपरीतौ च ॥ आस्तारपंङ्क्तिः परतः ॥५॥ प्रस्तारपंङ्क्तिः पुरतः ॥
विष्टारपंक्तिरंततः ॥ संस्तारपंङ्क्तिर्बहिः ॥ अक्षरपंङ्क्तिः पंच
काश्चत्वारः ॥ द्वावप्यल्पशः ॥ पदपंक्तिः पंच ॥ चतुष्कष
ट्कौ त्रयश्च ॥ पथ्या पंचभिर्गायत्रैः ॥ जगतीषड्भिः ॥ एकेन
त्रिष्टुप् ज्योतिष्मती ॥ तथा जगती ॥ पुरस्ताज्ज्योतिः प्रथ
मेन ॥ मध्ये ज्योतिर्मध्यमेन ॥ उपरिष्टाज्ज्योतिरंत्येन ॥ एकस्मि
न्पंचके छंदः शंकुमती ॥ षट्के ककुद्मती ॥ त्रिपादनिष्ठम

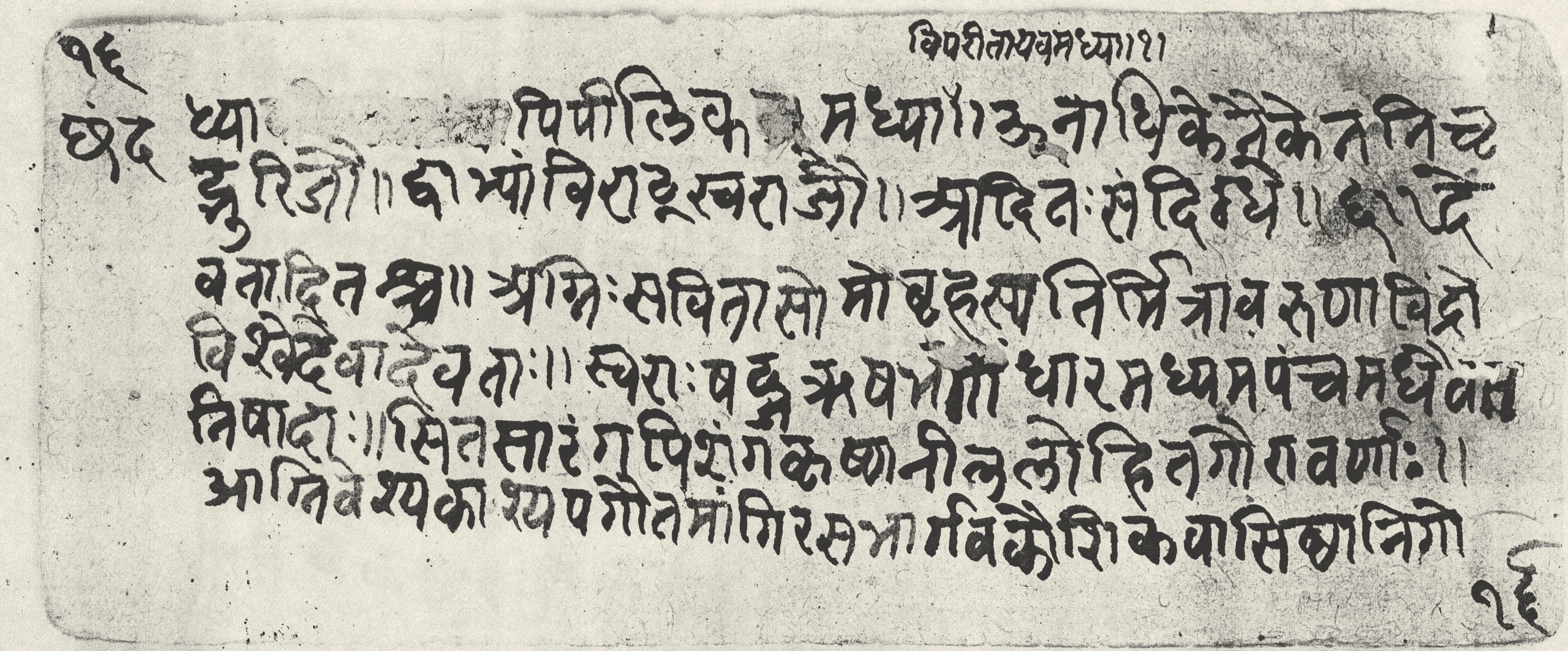

विपरीतायवमध्या ॥१॥

१६

छंद ध्या [illegible] पिपीलिक [illegible] मध्या ॥ ऊनाधिकेनैकेन निचृ
द्भुरिजौ ॥ द्वाभ्यां विराट्स्वराजौ ॥ आदितः संदिग्धे ॥ दै
वतादितश्च ॥ अग्निः सविता सोमो बृहस्पतिर्मित्रावरुणाविंद्रो
विश्वेदेवा देवताः ॥ स्वराः षड्ज ऋषभगांधार मध्यम पंचम धैवत
निषादाः ॥ सितसारंगपिशंगकृष्णनीललोहितगौरा वर्णाः ॥
आग्निवेश्यकाश्यपगौतमांगिरसभार्गवकौशिकवासिष्ठानिगो

१६

स्वतुर

त्राणि॥ श्यामान्यति छंदोसि॥ रोचनाभाः कृतयः॥ अनुलोनां
कामतोवर्णा इति॥ ७ ॥ चतुःशतमुक्तेति॥ चतुरः स्युजेदुक्ते
तैः॥ तान्यपि संख्याग्रेभ्यः कृति॥ प्रकृत्या चोपसर्गवर्जितः॥ ध
न्यपि शार्कतिजगत्यः॥ ४ थकृ ५ थकृ ५ वेला तान्येवैषां॥
द्वितीयं द्वितीयमुक्तितः॥ अथ लौकिको॥ आत्रेयप्रा[illegible]पदा
नां॥ पादश्चेतुर्भागः॥ यथा ४ चेसर्गा चवी॥ लेः समुद्रा गणः॥

१८
छं०

गीतं तमध्यादिन्त्ये त्व्या ।। त्वरा अर्द्धे चार्यार्द्धे ।। अन्यायुजः ।। षष्ठो ज
ल्लौ वा ।। न्लौ चेत्पदं द्वितीयादि ।। सप्तमः प्रथमादि ।। अंत्येपंच
मः ।। ८ ।। षष्ठश्च ल ।। त्रिषु गणेषु पादः पथ्या ।। द्वे चा ।। विपुलान्या ।। च
पला द्वितीय तृतीय चतुर्थौ गद्ध्ये जौ ।। पूर्वे मुखपूर्वी ।। जघनपू
वैतरत्र ।। उभयोर्मे ला चपला ।।। आर्यार्ध समा गीतिः ।। अंत्येनोपा
गीतिः ।। उत्क्रमेणो गीतिः ।। अर्द्धे वसुगण आर्या गीतिः ।। वैताली
यं द्विः स्वरा अयुक्पादे युग्म वसवोंऽन्ते ल्गौ ।। औपच्छंदसिकं ।। अ

१८

34

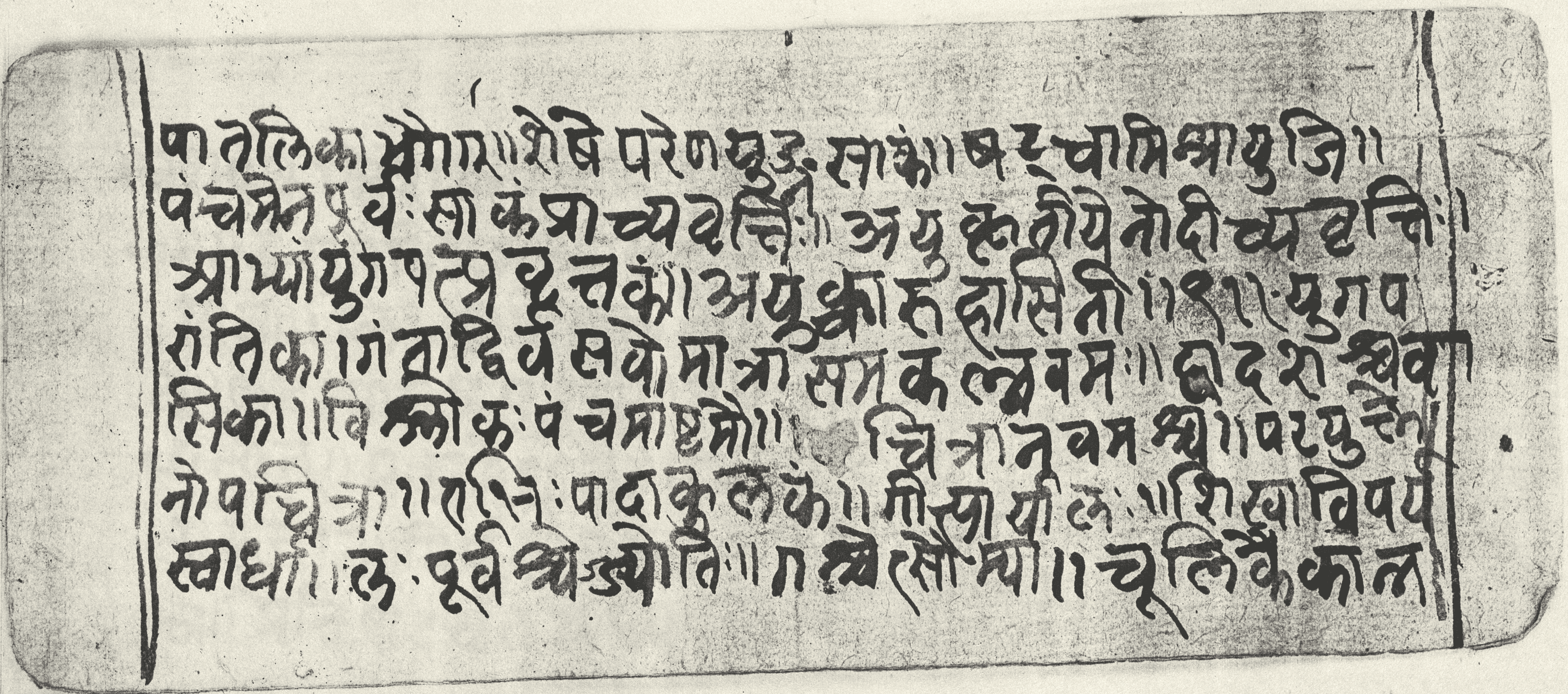

पातलिका भौगाः ॥ शेषे परेण युक् सांकः ॥ षट्चामिश्रा युजि ॥
पंचमेन पूर्वैः सांकं प्राच्यवृत्तिः ॥ अयुक्तृतीये नोदीच्यवृत्तिः ॥
आभ्यां युगपत्प्रवृत्तकं ॥ अयुक् चारुहासिनी ॥१॥ युगप
रांतिका ॥ गं वा द्विर्वसवो मात्रासमक ल्नवमः ॥ द्वादशश्चवा
सिका ॥ विश्लोकः पंचमाष्टमौ ॥ चित्रा नवमश्च ॥ परयुक्ते
नोपचित्रा ॥ तनिः पादाकुलकं ॥ गीत्यार्या लः ॥ शिखा विपर्य
स्ताधा ॥ लः पूर्वे श्चऽज्योतिः ॥ ग श्वे सौम्या ॥ चूलिकैकान्न

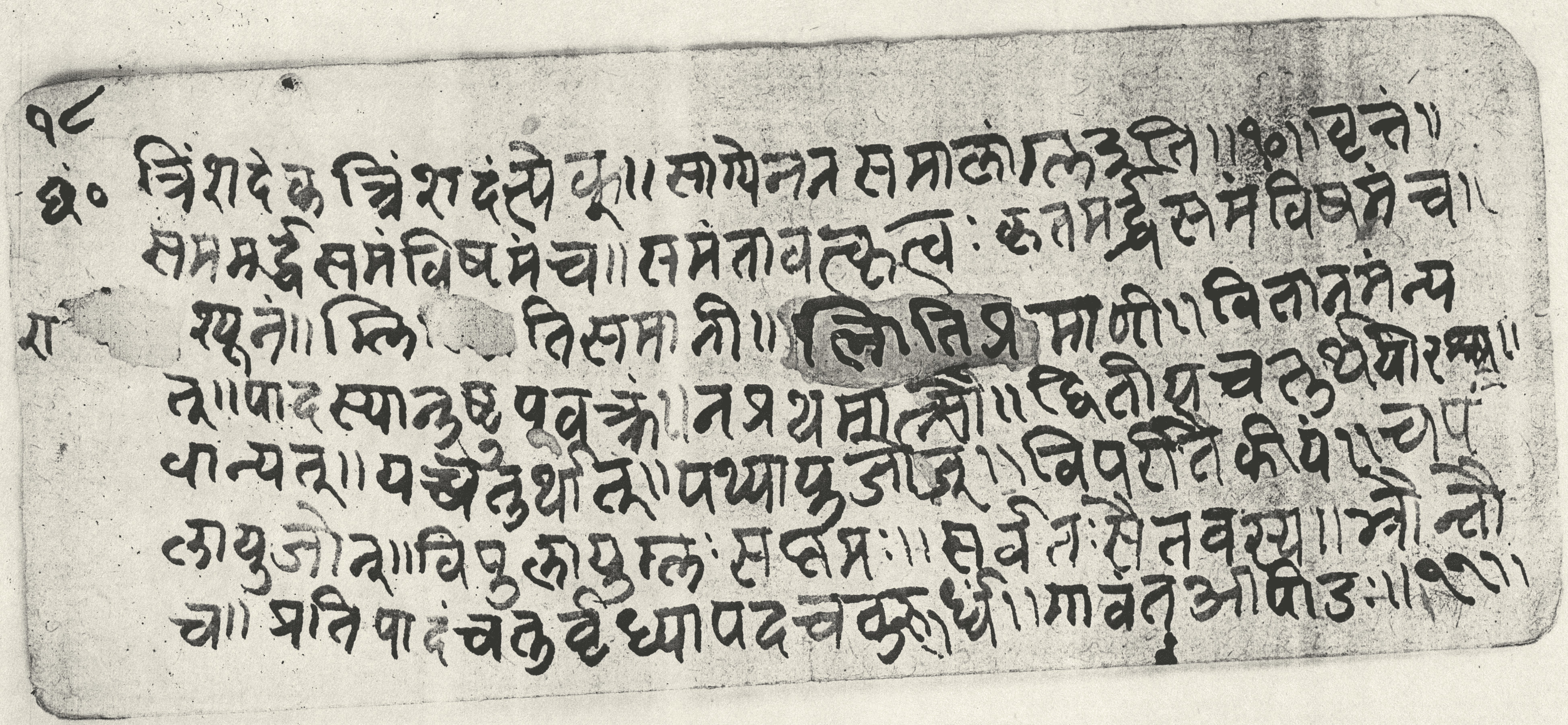

१८

छं० त्रिंशादेकत्रिंशदंस्ये कृ॥ साम्येनतत्समाप्तौ लेरिति॥१०॥ वृत्तं॥
सममर्द्धंसमंविषमंच॥ समंतावत्कृत्वः कृतमर्द्धसमंविषमंच॥
रा स्मृतं॥ ग्ला[illegible]तिसमानी॥ ल्गितिप्रमाणी॥ वितानमन्य
त्॥ पादस्यानुष्टुप्वक्त्रं॥ नप्रथमात्स्नौ॥ द्वितीयचतुर्थयोरश्च॥
वान्यत्॥ यच्चतुर्थात्॥ पथ्यायुजोज्॥ विपरीतैकीयं॥ चप
लायुजोन्॥ विपुलायुग्लः सप्तमः॥ सर्वतः सैतवस्य॥ भ्रौन्तौ
च॥ प्रतिपादंचतुर्वृद्ध्यापदचतुरूर्ध्वं॥ गावत्आपीडः॥११॥

गावादौ चेत्सृत्या पीडः॥ सत्वापीडो गावादौ च॥ प्रथमस्यवि
पर्यासे मंजरी॥ लवल्य म्ह त धाराः॥ उद्गतामेकतः स्जौ स्लौ न्सौ
ज्गौ गला॥ज्लौ॥स्जौ॥स्जौ ग॥ तृतीयस्य सौरभके नौ भ्गौ॥ ल
लिते नौ सौ॥ उपस्थितप्रचुपितं त्वथ थग घ्सौ ज्भौ स्तौ
ज्गौ स्नौ स्नौ नौ न्ज्यौ पु॥ वर्द्धमाने तृतीये नौ स्लौ न्सौ॥ शु
द्धविराड् ऋषभं ज्जाः॥ अर्द्धे॥ उपचित्रके सौ स्लौ ग्भौ भ्गौ

37

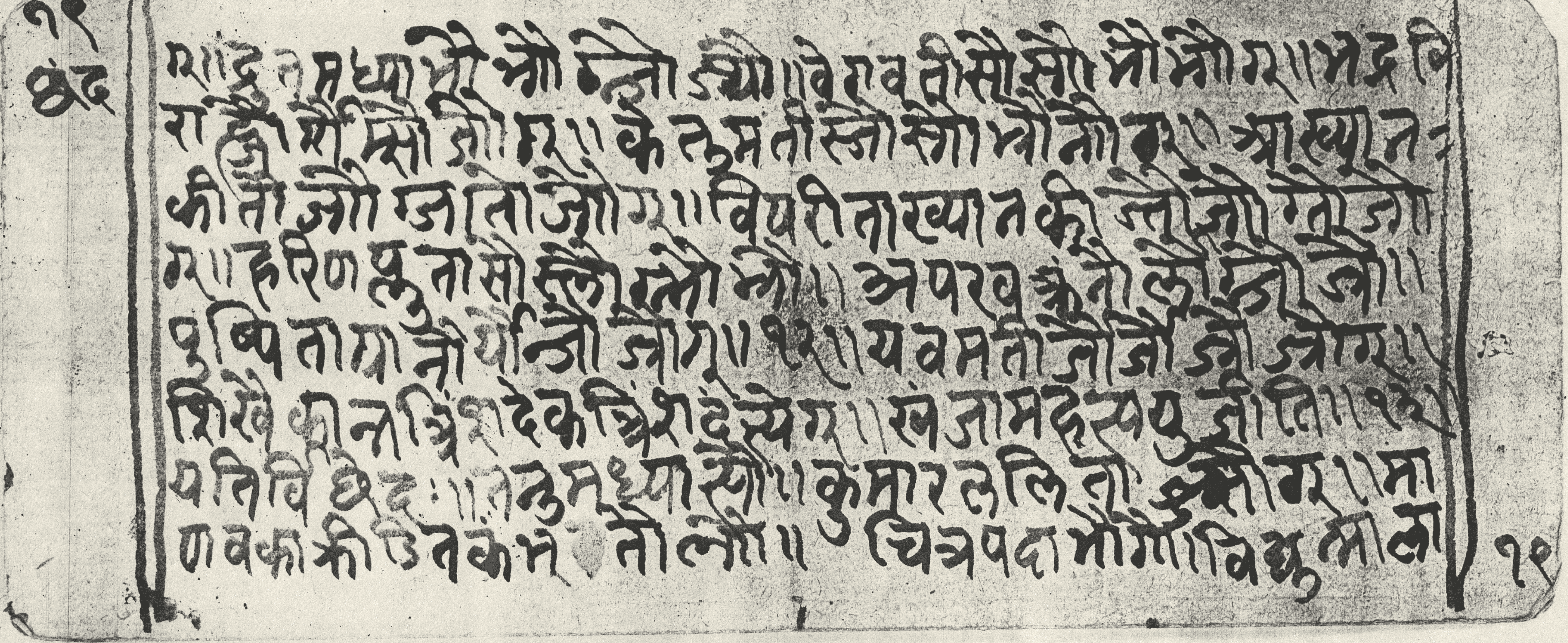

११
छंद

गा॥ दु ते मध्या भौं भौं भौं न्नो ड्यो॥ वैतव तीसौसौ भौ भौ ग॥ भेद वि
रा हौं भौं स्सौ ज्रौ गृ॥ केतुमती स्जौ सौ भौ नौ गृ॥ आख्यान
की तौ ज्रौ ज्रा तौ ज्रौ ग॥ विपरीताख्यान की ज्तौ ज्रौ गैतु ज्रौ
ग॥ हरिणप्लुता सौ स्लौ स्लौ भौ॥ अपरव क्रौ नौ लौ ज्रौ ज्रौ॥
पुष्पिताग्रा न्नौ यौ न्जौ ज्रौ गृ॥ १२॥ यवमती ज्रौ ज्रौ ज्रौ ज्रौ ग॥
शिखैवौ नत्रिंशद्वेकत्रिंशद्वेये ग॥ खंजा मद्वे स्वपु ज्रौ तिता॥ १२
पतिवि छेद॥ तनुमध्या सौ॥ कुमारललिता ज्सौ ग॥ मा
णवका भौ तौ ल्गौ॥ चित्रपदा भौ गौ॥ विद्युन्माला

११

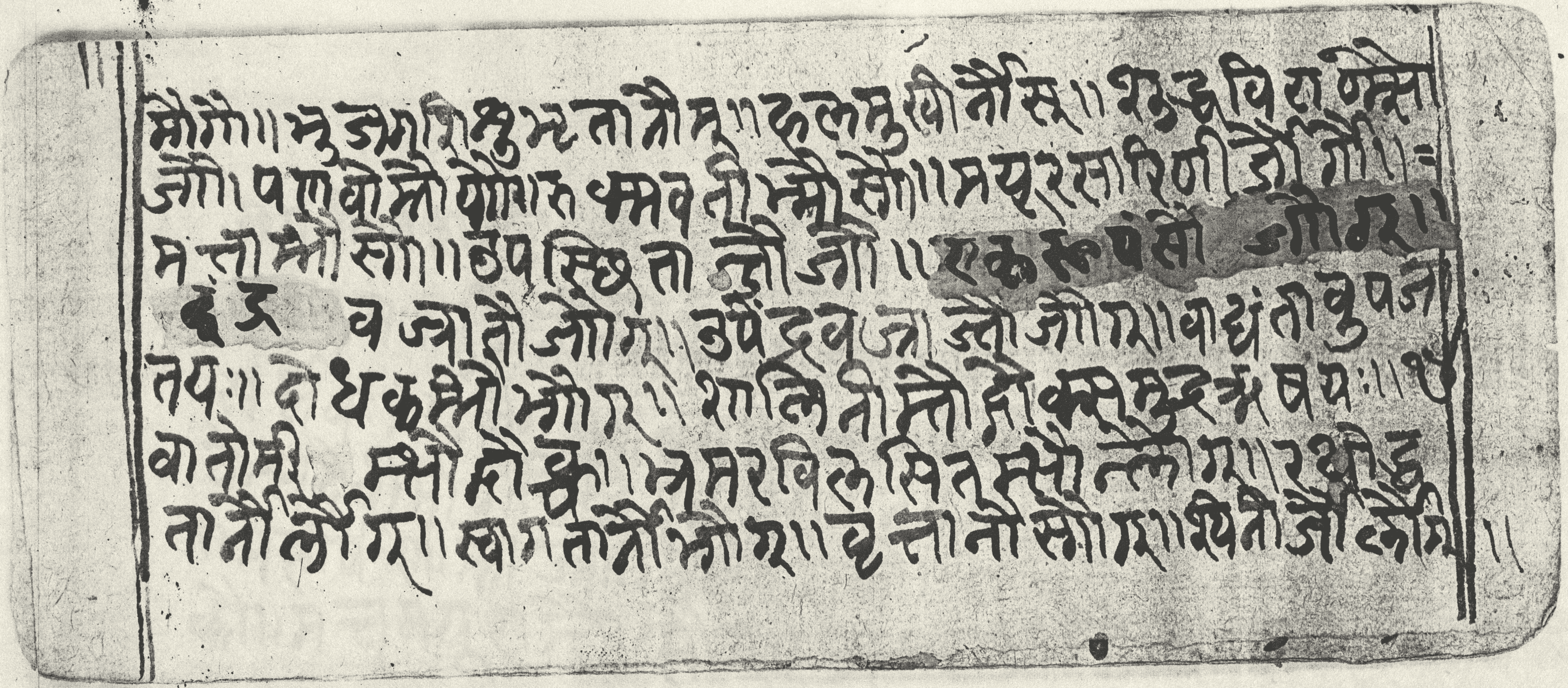

मोगो ॥ मुडम ॥ शु म ता मै मृ ॥ हल मुखी नै स्र ॥ गडु वि रा णे मो
जौ ॥ पण वो मो यो ॥ रु ध्मव तौ म्मो सौ ॥ मयूरसारिणी डौं गौ ॥ =
म ता मो सो ॥ ठप स्थि ता न्तो जौ ॥ एक रूप सो जो गर ॥
६ ३ व ज्वा तौ जो गृ ॥ तुपें द व जा ज्ञो जौ ग ॥ वा धं ता बु पजं
तपः ॥ दो थ कु मी भो ग ॥ श्रा लि नी म्तो मे ॥ कस्तु मुर म व पः ॥ ४
वा तो मी म्मो मौ श्री ॥ म म र वि ले सि त स्मो न्लो ग ॥ र थ ऊ
ता नै लौं ग ॥ स्वा ग ता नै भो गृ ॥ वृ ता नौ सो ग ॥ थि नी जौ लौ गी ॥

२०
छं॰ द

जगती॥ वंशस्थं ज्तौ ज्रौ॥ इंद्रवंशा तौ ज्रौ॥ द्रुतविलंबितं न्भौ भ्रौ॥
तोटकं सः॥ पुटो नौ म्यौ वसुसमुद्राः॥ जलोद्धतगति ज्सौ ज्सौ र
सर्त्तवः॥ भुजंगप्रयातं यः॥ स्रग्विणी रः॥ प्रमिताक्षरा स्जौ सौ॥
वैश्वदेवी मौ यौ विंद्रियर्षयः॥ नवमालिनी न्जौ भ्यौ विति॥१५
॥प्रहर्षिणी म्नौ ज्रौ गस्त्रिकदशकौ॥ रुचिरा ज्भौ स्जौ गः समुद्रनव
कौ॥ मत्तमयूरं म्तौ य्सौ गः॥ असंबाधा म्तौ न्सौ गौ विंद्रियनवकौ॥

२०

अपराजिता नौ सौ लौ स्वरऋषयः॥ प्रहरणकलिता नौ भ्नौ ल्गौ वः
वसंततिलका त्भौ जौ गौ॥ सिंहोन्नता काश्यपस्य॥ उद्धर्षि
णी सैतवस्य॥ चंद्रावर्ता नौ नौ स्॥ माले चेन्नवकौ चेत्॥ मणि
गुणनिकरो वस्वृषयः॥ मालिनी नौ म्यौ य्च॥ ऋषभगजवि
लसितं भ्रौ नौ न्गौ स्वरनवकौ॥ हरिणी न्सौ म्रौ स्लौ ग्रससमुद्र
ऋषयः॥ पृथ्वी ज्सौ ज्सौ य्लौ ग्वसुनवकौ॥ वंशपत्रपतितं भ्रौ
न्भौ न्लौ ग्दिग्ऋषयः॥ मंदाक्रांता म्भौ [illegible] न्तौ ग्गौ समुद्रर्तु

२१
छंद

स्वराः॥शिखरिणी य्मौ न्सौ म्लौ ग्तु रुद्राः॥ कुसुमितलतावेल्लि
ता म्तौ न्यौया विंद्रिय र्त्तु स्वराः॥१६॥ शार्दूलविक्रीडितं सौ ज्सौ
तौ गादिस्य ऋषयः॥ सुवदना म्रौ भ्नौ य्भौ ल्गौ स्वरर्षिरसाः॥
ल्लिति हृतं॥ स्रग्धरा म्रौ भ्नौ यौ यु त्रिःसप्तकाः॥ मद्रकं भ्रौ न्रौ न्रौ
न्गौ दिग्गादित्याः॥ अश्वललितं न्जौ भ्जौ भ्जौ भ्लौ गु रुद्रादि
त्याः॥ मत्ताक्रीडा म्मौ त्नौ नौ न्लौ ग्व सु पंचदशकौ॥ तन्वौ म्तौ न्सौ

२१

मोन्यौद्दिरादिस्याः॥ क्ष्मौं चपदाम्भौ स्मौ नौ नौ॥ भूतेंद्रियवस्वृषय
मुजंगविड्रमितं मौ त्यौ नौ स्मौ ल्मौ वसूरुद्रऋषयः॥ अथवा
ह्कोत्मौ नौ नौ न्सौ गौ नेवकस्त्रैरसेंद्रियाणि॥ देड्रु कौ नौ रः॥ प्र
थमस्वंड वृष्टि प्रयातः॥ अन्यत्र रातमांड्र्व्याम्पां॥ शेषः प्रक्षि
तं इति॥१७॥ अत्रानुक्तंगाथा॥ द्विकौ ग्लौं॥ त्रिश्मौ चा॥ ए थूत्ना
मिश्माः॥ वसवश्चिकाः॥ लद्वै॥ सैकेग॥ गतिलोमगुणं द्विलौः
धं॥ तेतोग्यकें डेल्यात॥ द्विरद्वै॥ स्लापेश्चन्त्यं॥ द्विः स्त्यो॥

२२
छंद

तावदर्धे तद्गुणितं ॥ द्विर्धूनं ॥ तदंतानां ॥ एकोनेद्धा ॥ परे पूर्णं परे
पूर्णमिति ॥ १८ ॥ मथषादशोधीः पंचदश छंदः षोडशपादः परोष्णि
क् प्रस्तारपंक्तिर्विंशतिर्विंशतिरेकविंशतिर्दैवतादितोष्टौ चतुः
शतेषष्ठो विंशतिर्विं शतियुगपरीतिकात्रयोदश वृत्तेगाः
पादौ विंशतिर्विंशतिर्यवमत्त्रीणि युतिर्विंशतिर्वीमीप्रकृ
दश प्रहर्षिणी विंशतिः शार्दूलविक्रीडितं पंचदशाऽत्रा
नुक्तं सप्तदशाऽअष्टादश ॥ ॥ इति छंदः ॥ समाप्तः ॥ क२

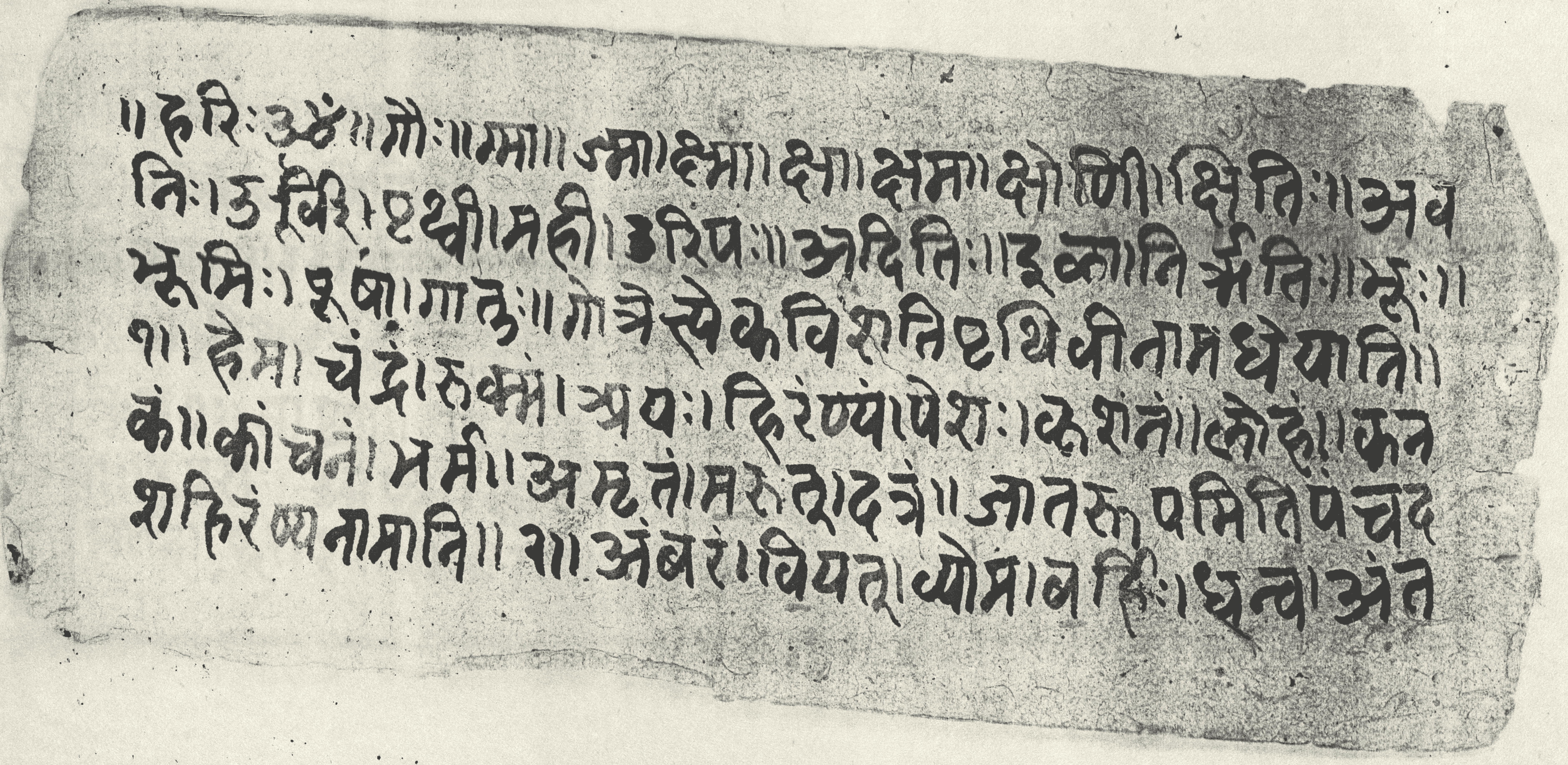

॥ हरिः ॐ ॥ गौः ॥ ग्मा ॥ ज्मा ॥ क्ष्मा ॥ क्षा ॥ क्षमा ॥ क्षोणी ॥ क्षितिः ॥ अव
निः ॥ उर्वि ॥ पृथ्वी ॥ मही ॥ उरिपः ॥ अदितिः ॥ इळा ॥ निरृतिः ॥ भूः ॥
भूमिः ॥ पूषा ॥ गातुः ॥ गोत्रेत्येकविशतिपृथिवीनामधेयानि ॥
१ ॥ हेम ॥ चंद्रं ॥ रुक्मं ॥ अयः ॥ हिरंण्यं ॥ पेशः ॥ कृशनं ॥ लोहं ॥ कन
कं ॥ कांचनं ॥ मर्म ॥ अमृतं ॥ मरुत् ॥ दत्रं ॥ जातरूपमितिपंचद
शहिरंण्यनामानि ॥ २ ॥ अंबरं ॥ वियत् ॥ व्योम ॥ बर्हिः ॥ धन्व ॥ अंत

45

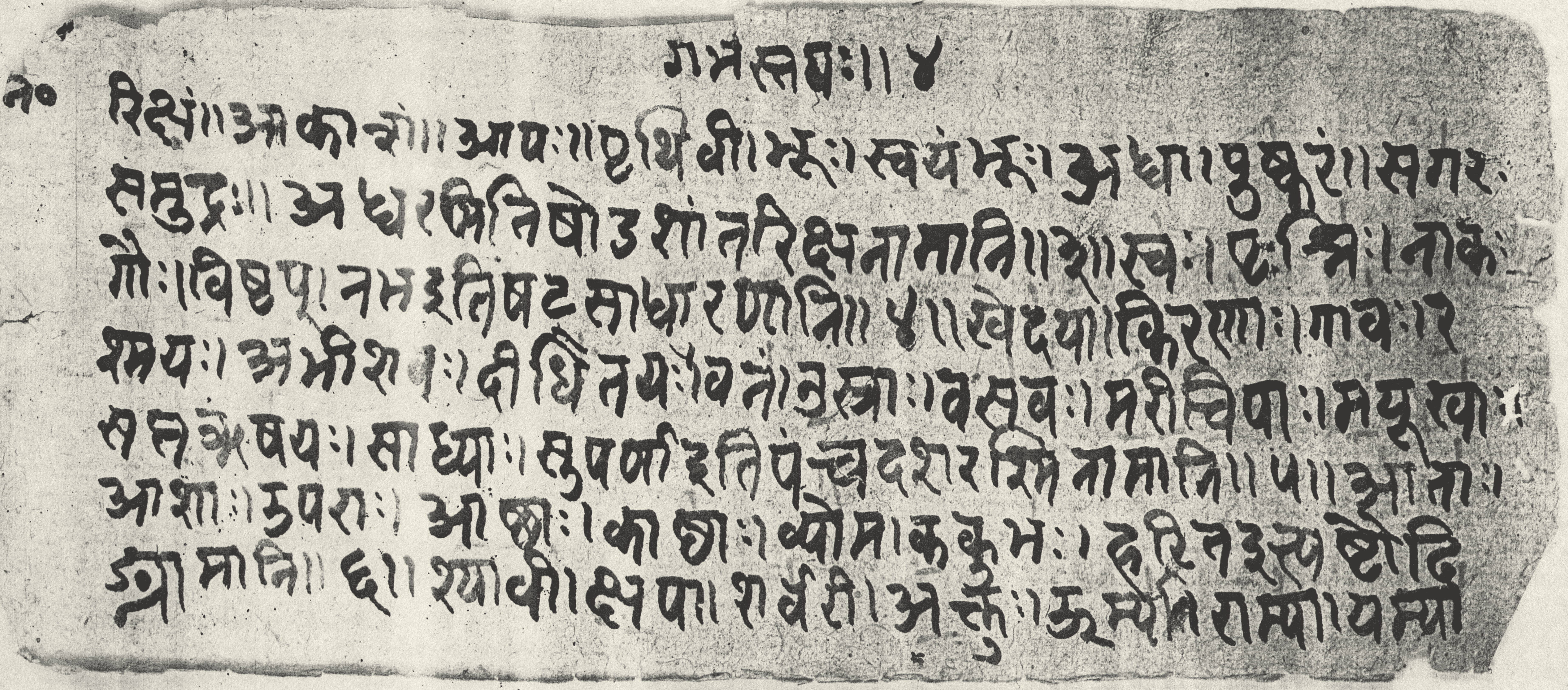

गमस्तपः॥ ४

२० रिक्षं॥ आकाशं॥ आपः॥ पृथिवी॥ भूः॥ स्वयंभूः॥ अध्वा॥ पुष्करं॥ सगरः
समुद्रः॥ अध्वरमिति षोडशांतरिक्षनामानि॥ ३॥ स्वः। पृश्निः। नाकः
गौः। विष्टप्। नभ इति षट् साधारणानि॥ ४॥ खेदयः। किरणाः। गावः। र
श्मयः। अभीशवः। दीधितयः। वनं। उस्राः। वसवः। मरीचिपाः। मयूखाः।
सप्त ऋषयः। साध्याः। सुपर्णा इति पंचदश रश्मिनामानि॥ ५॥ आताः।
आशाः। उपराः। आष्ठाः। काष्ठाः। व्योम। ककुभः। हरित इत्यष्टौ दि
ङ्नामानि॥ ६॥ श्यावी। क्षपा। शर्वरी। अक्तुः। ऊर्म्या। राम्या। यम्या

46

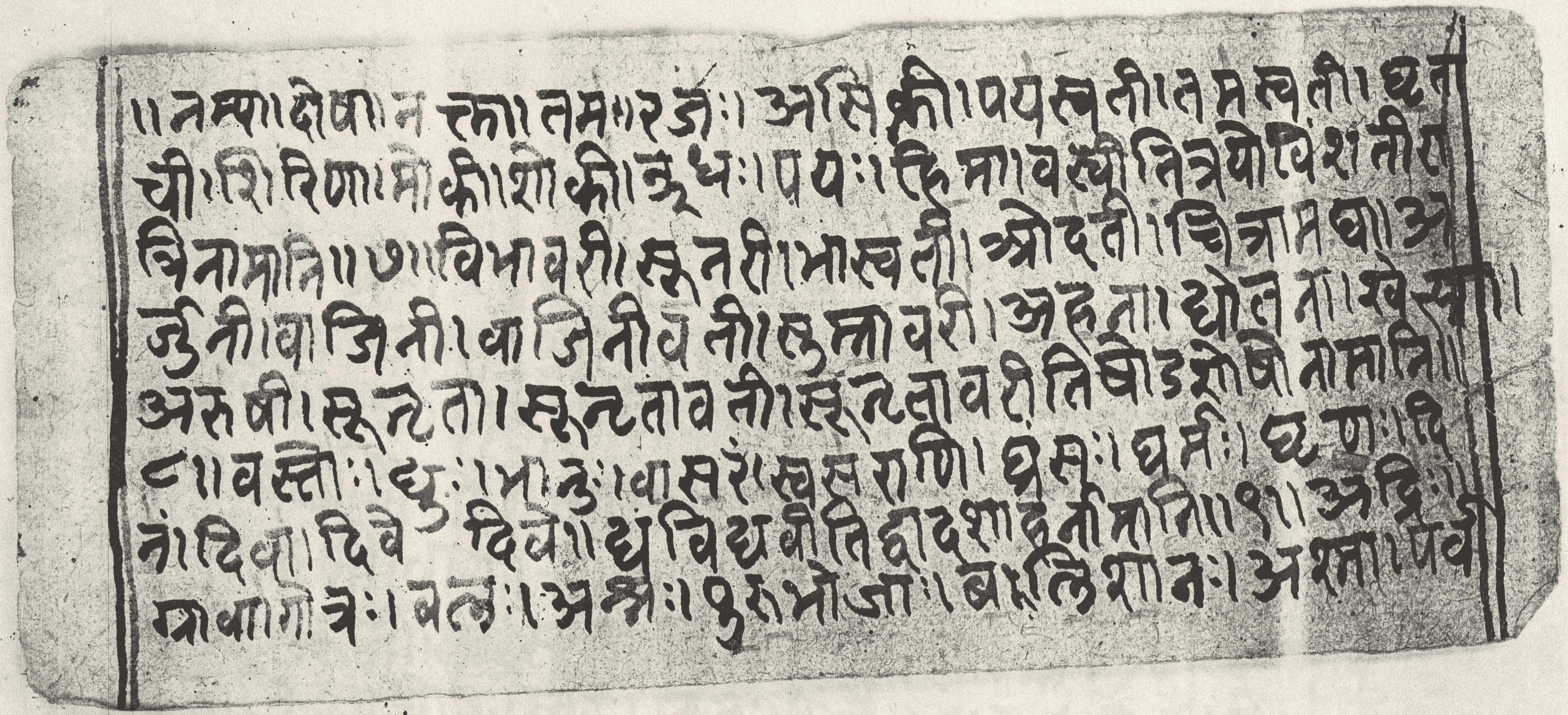

॥ नम्या । दोषा । नक्ता । तमः । रजः । असिक्नी । पयस्वती । तमस्वती । घृता
ची । शिरिणा । मोकी । शोकी । ऊधः । पयः । हिमा । वस्वीति त्रयोविंशती रा
त्रिनामानि ॥ ७ ॥ विभावरी । सूनरी । भास्वती । ओदती । चित्रामघा । अ
र्जुनी । वाजिनी । वाजिनीवती । सुम्नावरी । अहना । द्योतना । श्वेत्या ॥
अरुषी । सूनृता । सूनृतावती । सूनृतावरीति षोडशोषोनामानि ॥
८ ॥ वस्तोः । द्युः । भानुः । वासरं । स्वसराणि । घ्रंसः । घर्मः । घृणः । दि
नं । दिवा । दिवे दिवे । द्यविद्यवीति द्वादशाहर्नामानि ॥ ९ ॥ अद्रिः ।
ग्रावा । गोत्रः । वलः । अश्नः । पुरुभोजाः । बलिशानः । अश्मा । पर्व

२४

नि०

लः।गिरिः।व्रजः।चरुः।वराहः।शंबरः।रौहिणः।रैवतः।फलिगः।उप
रः।उपलः।चमसः।अहिः।अभ्रं।बलाहकः।मेघः।दृतिः।ओदनः।
वृषंधिः।वृत्रः।असुरः।कोशइतित्रिंशन्मेघनामानि।१०।श्लोकः।
धाराइळा।गौः।गौरी।गांधर्वी।गभीरा।गंभीरा।मंद्रा।मंद्राजनी।
वाशी।वाणी।वाणीची।वाणः।पविः।भारती।धमनिः।नाळीः।मेना।
मेळिः।सूर्या।सरस्वती।निवित्।स्वाहा।वग्नुः।उपब्दिः।मायुः।का
कुत्।जिह्वा।घोषः।स्वरः।स्वनः।शब्दः।ऋक्।होत्रा।गीः।गाथा। २४

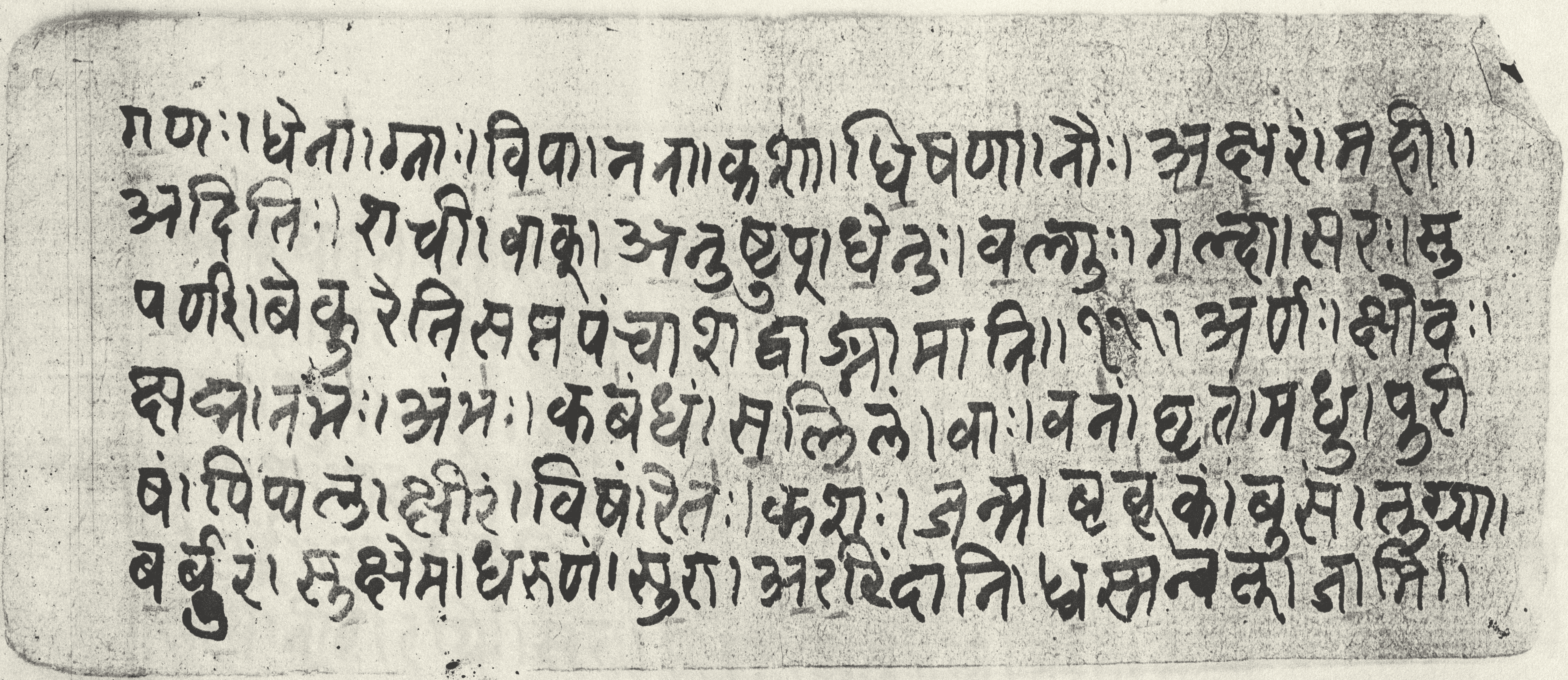

गणः। धेना। ग्नाः। विपा। नना। कशा। धिषणा। नौः। अक्षरं। मही।
अदितिः। शची। वाक्। अनुष्टुप्। धेनुः। वल्गुः। गल्दा। सरः। सु
पर्णी। बेकुरेति सप्तपंचाशद्वाङ्नामानि॥ ११॥ अर्णः। क्षोदः।
क्षद्म। नभः। अंभः। कबंधं। सलिलं। वाः। वनं। घृतं। मधु। पुरी
षं। पिप्पलं। क्षीरं। विषं। रेतः। कशः। जन्म। बृबूकं। बुसं। तुग्र्या।
बर्बुरं। सुक्षेम। धरुणं। सुरा। अररिंदानि। ध्वस्मन्वत्। जामि॥

आयुधानि॥ क्षपः। अहिः। अक्षरं। स्रोतः। तृप्तिः। रसः। उद
कं। पयः। सरः। भेषजं। सहः। शवः। यहः। ओजं। सुखं। क्षत्रं॥ आ
वयाः। शुभं। यादुः। भूतं। भुवनं। भविष्यत्॥ आपः। महत्। व्यो
२५ म। यशः। महः। स्वर्णीकं। स्वृतीकं। सतीनं॥ गहनं। गभीरं॥ गंभ
रं। ईं॥ अन्नं। हविः। सद्म। सदनं। ऋतं। योनिः। ऋतस्य योनिः॥
सत्यं। नीरं। रयिः। सत्। पूर्णं। सर्वं॥ अक्षितं। बर्हिः॥ नाम॥
२

सर्पिः॥ अपः॥ पवित्रं॥ अमृतं॥ इंदुः॥ हेम॥ स्वः॥ सर्गाः॥ शंबरं॥
अभ्वं॥ वपुः॥ अंबु॥ तोयं॥ तूयं॥ कृपीटं॥ शुक्रं॥ तेजः॥ स्वधा॥ वा
रि॥ जलं॥ जलाषं॥ इदमित्येकशतमुदकनामानि॥ १२॥ अ
वनयः॥ यव्याः॥ खाः॥ सीराः॥ स्रोत्याः॥ एन्यः॥ धूनयः॥ रुजानाः॥
वक्षणाः॥ खादोअर्णाः॥ रोधचक्राः॥ हरितः॥ सरितः॥ [illegible] अ
ग्रुवः॥ नभन्वः॥ वध्वः॥ हिरण्यवर्णाः॥ रोहितः॥ सस्रुतः॥ अर्णाः॥

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1545
Dist Nagpur

२६
नि०

सिंधवः ।कुल्याः ।वर्यः ।उर्व्यः ।इरावत्यः ।पार्वत्यः ।स्रवंत्यः ।ऊर्ज
स्वत्यः ।पयस्वत्यः ।सरस्वत्यः ।तरस्वत्यः ।हरस्वत्यः ।रोधस्व
त्यः ।भास्वत्यः ।अजिराः ।मातरः ।नद्य इति सप्तत्रिंशन्नदी
नामानि ॥१३॥ अत्यः ।हयः ।अर्वा ।वाजी ।सप्तिः ।वह्निः ।द
धिक्राः ।दधिक्रावा ।एतग्वः ।एतशः ।पैद्वः ।दौर्गहः ।औच्चै

२६

श्रवसः। तार्क्ष्यः। आशुः। ब्रध्नः। अरुषः। मांश्चत्वः। अव्य
थयः। श्येनासः। सुपर्णाः। पतंगाः। नरः। ह्वार्याणां। हंसासः।
अश्वाइति षड्विंशतिरश्वनामानि ॥१४॥ हरीऽइंद्रस्य। रो
हितोग्नेः। हरितऽआदित्यस्य। रासभावश्विनोः। अजाः। पू
ष्णः। पृषत्यो मरुतां। अरुण्यो गाव उषसां। श्यावाः सवितुः। वि

२७

निघंट श्वरूपा बृहस्पतेः ॥ नियुतो वायोरिति दशादिष्टोपयोजनानि ॥
१५ ॥ भ्राजते । भ्राशते । भ्राश्यति । दीदयति । शोचति । मंदते ॥
मंदतो । रोचते । ज्योतते । द्योतते । द्युमदित्येकादश ज्वले
तिकर्माणः ॥ १६ ॥ जमत् । कल्मलीकिनं । जंजणाभवत् ।
मल्मलाभवत् । अर्चिः । शोचिः । तपः । तेजः । हरः । हृणिः । शृ
गाणि शृंगाणीत्येकादश ज्वलतो नामधेयानि नामधेयानि ॥

२८

॥१७॥ गौर्दैमांबरं स्व१ः खेदय आ तारया वीविभावरीवस्तोरः
द्रिः स्रो कोर्णो वनयोस्त्यो हरीऽइउ स्य भ्राजते जमदितिसप्त
दश॥ ॥इतिनिघंटे प्रथमोध्यायः॥ ॐ॥ अपः। अप्नः। दं
सः। वेषः। वेपः। विष्ट्वी। व्रतां। कर्वरं। शक्म। क्रतुः। करुणा। करणा
नि। करांसि। करंती। करिक्रत्। चक्रत्। कर्त्वं। कर्त्तोः। कर्त्तवे।
कृत्वी। धीः। शची। शमी। शिमी। शिल्पमितिषड्विंशतिः क
शक्तिः॥२

नहुषः ४

नि॰ र्मनामानि॥१॥ तुक्। तोकं। तनयः। तोक्मा। तक्मा। शेषः। अप्नः। गयः
॥जाः॥ अपत्यं। यहुः। सूनुः। नपात्। प्रजा। बीजमिति पंचदशाप
त्यनामानि॥२॥ मनुष्याः। नरः। धवाः। जंतवः। विशः। क्षितयः। कृ
ष्टयः। चर्षणयः। दरयः। मर्याः। मर्त्याः। मर्त्ताः। व्राताः। तुर्वशाः।
द्रुह्यवः। आयवः। यदवः। अनवः। पूरवः। जगतः। तस्थुषः। पंच
जनाः। विवस्वंतः। पृतनाः इति पंचविंशतिर्मनुष्यनामानि॥

॥३॥ आपती॥ च्यवाना॥ अभीशू॥ अप्नवाना॥ विनंगृसौ॥ गभस्ती।
करस्नौ॥ बाहू॥ भुरिजौ॥ क्षिपस्ती॥ शक्वरी॥ भरित्रे इति द्वादश बाहु
नामानि॥ ४॥ अग्रुवः। अण्व्यः। क्षिपः। विशः। शर्याः। रशनाः। धी
तयः। अथर्यः। विपः। कक्ष्याः। अवनयः। हरितः। स्वसारः। जामयः॥
सनाभयः। योक्त्राणि। योजनानि॥ धुरः। शाखाः। अभीशवः। दीधि
तयः। गभस्तय इति द्वाविंशतिरंगुलिनामानि॥ ५॥ वश्मि॥ उश्म

57

सि। वेति। वेनति। वेसति। वांछति। वष्टि। वनोति। जुषते। हर्यति। आ
चके। उशिक्। मन्यते। छंत्सत्। चाकनत्। चकमानः। कनति। कानि
षदिसष्टादश कांतिकर्माणः॥ ६॥ अंधः। वाजः। पयः। प्रयः। पृवः।
एक्षः। पितुः। वयः। सिनं। अवो। क्षु। धासिः। इरा। इळा। इषं। ऊर्क्।
रसः। स्वधा। क्षद्मा। नेमः। ससं। नमः। आयुः। सूनृता। ब्रह्म। वर्चः।
कीलालं। यश इत्यष्टाविंशतिरन्ननामानि॥ ७॥ आवयति॥ नि

भर्वति। बभस्ति। वेति। वेवेष्टि। अविष्यन्। वप्सति। भसथः।
बब्धां। करतीति दशात्तिकर्माणः॥८॥ ओजः। पाजः। शवः॥
तवः। तरः। त्वक्षः। शर्धः। बाधः। नृम्णं। तविषी। शुष्मं। शुष्णं
शूषं। दक्षः। वीळु। च्यौत्नं। सहः। वहः। वधः। वर्गः। वृजनं। वृ
क्णं। मज्मना। पौंस्यानि। धर्णसिः। द्रविणं। स्यंद्रासः। शंबर
मित्यष्टाविंशतिर्बलनामानि॥ [illegible]॥ मघं। रेक्णः। रिक्थं। वे

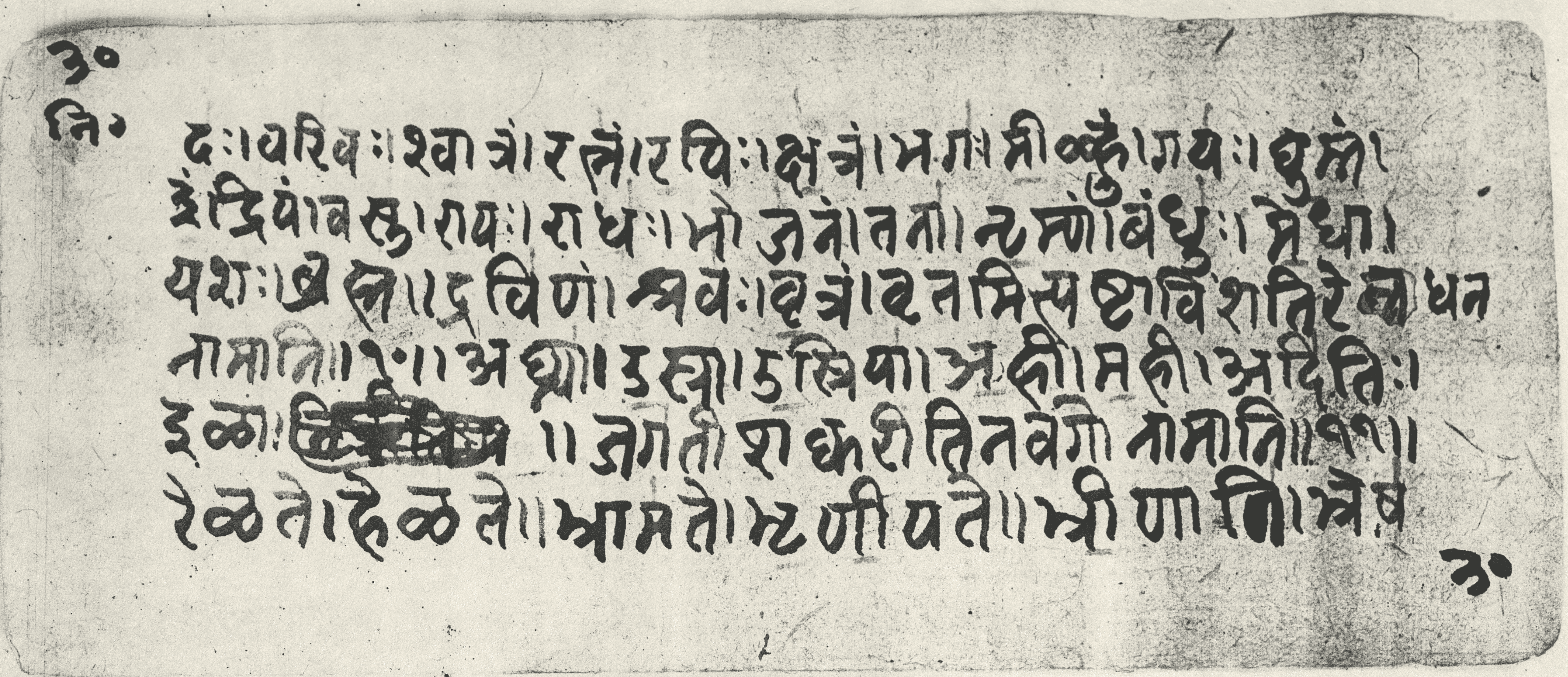

ॐ

नि॰ दः।वरिवः।श्वात्रं।रत्नं।रयिः।क्षत्रं।भगः।मीळ्हुं।गयः।द्युम्नं।
इंद्रियं।वसु।रायः।राधः।भोजनं।तना।नृम्णं।बंधुः।मेधा।
यशः।ब्रह्म।द्रविणं।श्रवः।वृत्रं।ऋतमित्यष्टाविंशतिरे[illegible]धन
नामानि॥१०॥अघ्न्या।उस्रा।उस्रिया।अही।मही।अदितिः।
इळा।[illegible]॥जगती।शक्वरीति नव गोनामानि॥११॥
रेळते।हेळते।भामते।हृणीयते।भ्रीणाति।त्वेष

ॐ

लि। दोधति॥ वनुष[illegible]षति। कंपते। भोजनदूतिदश। क्रुध्य
तिकर्माणः॥१२॥ हेळः। हरः। हृणिः। त्यजः। भामः। एहः।
ह्वरः। तपुषी। जूर्णिः। मन्युः। व्यथिरित्येकादश क्रोधनामा
॥१३॥ नि॥ वर्त्तते। अयते। लोटते। लोठते। स्यंदते। कसति। स
र्पति। स्यमति। स्रवति। स्रंसते। अवति। श्च्योतति। ध्वंस
ति। वेनति। मार्ष्टि। भुरंण्यति। शवति। क्रालयति। पलयति।

३१
नि॰

कंटति। पिस्यति। बिस्यति। मिस्यति। प्रवते। प्लवते। च्यवते। क
वते। गवते। नवते। क्षोदति।। नक्षति। सक्षति। म्यक्षति। स
चति। ऋछति। तुरीयति। चतति। अतति। गाति। इयक्षति।
सश्चति। स्परति। रंहति। यतते। भ्रामति। ध्रजति। रेजति। ले
जति। क्षियति। धमति। मिनाति।। ऋण्वति। ऋणोति। स्वरति।
सिसर्ति।। वेविष्टि। योविष्टि। ऋणाति। रीयते।। तेजति। दध्य

३१

ति। दध्नोति। पृध्यति। धन्वति। अरुषति। आर्यति। जीयते। न
क्नति। दीयते। ईषति। पूणति। हुनति। अर्दति। मर्दति। लर्द
ते। नसति। रुपति। रूयन्ति। ईर्त्ते। ईखते। त्वयति। श्वानति
।गंति। आगनीगंति। जंगंति। जिन्वति। जसति। गमति। ध्रुति।
ध्राति। ध्रयति। वहते। रथयति। जेहते। घःकति। क्षुप
ति। स्नाति। वाति। याति। दूषति। द्राति। दृळति। एजति॥

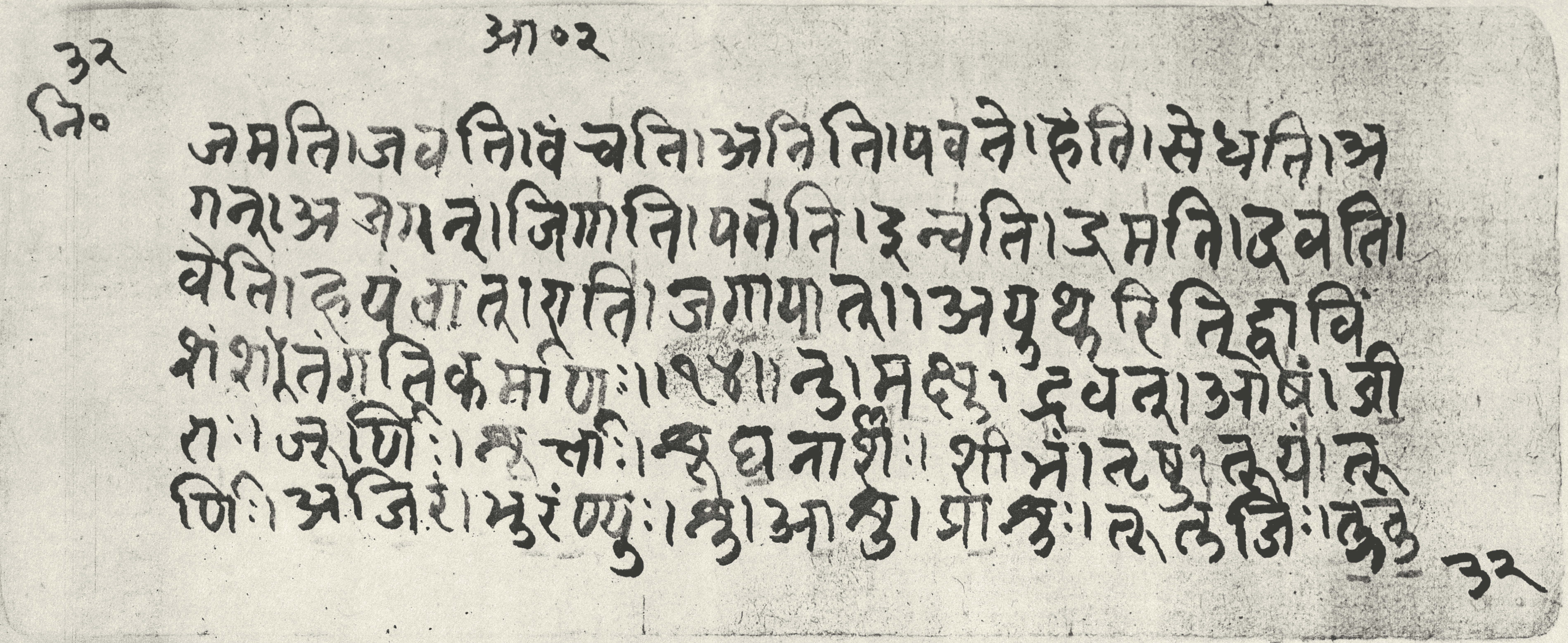

३२
नि०

आ०२

जमति।जवति।वंचति।अनिति।पवते।हति।सेधति।अ
गन्।अगन्।जिगाति।पतेनि।इन्वति।उमति।उवति।
वेति।ऋपं।गा।त्रा।गति।जगाया।ता॥अयुथ।रि।त्ति।ह्वा।वि
शं।शो।तेंगतिकर्माणः॥१४॥नु।मक्षू।द्रवत्।ओषं।जी
रा।जूर्णिः।शूर्त्ताः।शूघनाशीः।शीभं।तृष्णु।तूयं।तू
र्णिः।अजिरं।भुरंण्युः।शु।आशु।प्राशुः।तू।तूतुजिः।कु

३२

64

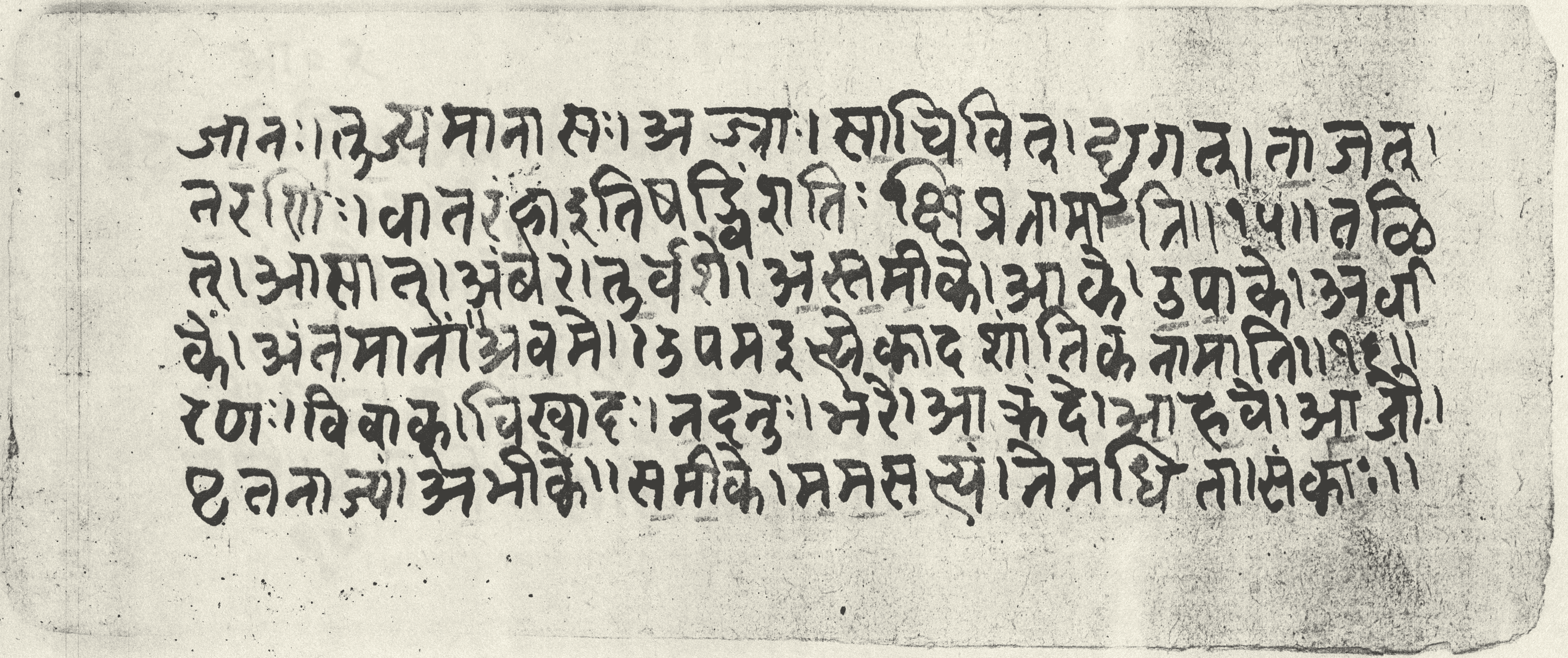

जानः। तुरुष्यमाना सः। अज्ञा। साचिवित। द्युगल्मा। ता जेत।
नरशिः। वानरका इति षड्विंशतिः क्षिप्रनामूत्रि। १ पा। तछि
त। आसात। अंबरातुवशी। अस्तमीके। आके। उपाके। अर्वा
के। अंतमानौ। अवमे। ११ पमइस्लेकादशातिकनामानि। १६॥
रणः। विबाकु। चिस्वादः। नदनुः। भेरौ। आकंदो। आहवे। आजौ।
१ तनाज्या अभीके॥ समीके। ममसस्यं। नेमधि तासंकाः॥

आ०२

निघंट समितिः। समनं। मीळ्हे। पृतनाः। स्पृधः। मृधः। पृत्सु। स
मत्सु। समर्ये। समरणे। समोहे। समिथे। संख्ये। संगे। संयु
गे। संगथे। संगमे। वृत्रतूर्ये। पृक्षे। आणौ। शूरसातौ। वाज
सातौ। समनीके। खले। खजे। पौंस्ये। महाधने। वाजे। अ
ज्मे। सद्म। संयत्। संवत् इति षट्चत्वारिंशत् संग्रामना
मानि॥ इन्वेति। नक्षति। आक्षाणः। आनट्। आष्ट। आप

१०

नः। अशत्। नशत्। आनशे। अश्नुत इति दश व्याप्तिकर्मा
णः।१८। दभ्नोति। श्नथति। ध्वरति। धूर्वति। वृणक्ति॥
वृश्चति। कृण्वति। द्रंतति। श्वसिति। तभते। अर्दयति।
स्तृणाति। स्नेहयति। यातयति। स्फुरति। स्फुलति। निव
वंत्वा। अवतिरति। वियातः। आतिरत्। त उज्झिता। आखं
डले। द्रूणाति। रम्णाति। शृणाति। शम्लाति। त्वनैक्ति॥

३४ आ॰
नि॰

नाक्षि। नितोशते। निबर्हयति। मिनाति। मिनोति। ध
मतीति त्रयस्त्रिंशद्वधकर्माणः॥१९॥ दिद्युत्। नेमिः।
हेतिः। नमः। पविः। सृकः। वृकः। वधः। वज्रः। अर्कः। कु
त्सः। कुलिशः। तुंजः। तिग्मः। मेनिः। स्वधितिः। सायकः।
परशुरित्यष्टादश वज्रनामानि॥२०॥ इरज्यति। पत्य
ते। क्षियति। राजतीति चत्वारऐश्वर्यकर्माणः॥२१॥

३४

राष्ट्री।अर्यः।नियुत्वान्।इनइन इतिचत्वारीश्वरनामा
नि॥२२॥अप्नस्कृष्णंतुष्णा।आपत्यपत्या।मृकुवोवश्यं
ध।आवयस्यो।जोमधम।घ्यारे।क्लते।हेळोवचे।तेनुतं।वि
द्रणइत्यंचतिदमोतिदि।धृदिरव्यति।राष्ट्री।द्वाविंशतिः॥२३॥
इति निघंटे द्वितीयोध्यायः॥ हरिः ॐ॥कुरुतात्।वि।पुरु।
भूरि।शश्वत्।विश्वा।परीणसा।व्यानशिः।शतं।स

69

३५
नि॰

हस्रं। सलिलं। कुविदिति द्वादश बहुनामानि॥१॥ ऋह
न्। ह्रस्वः। निघृष्वः॥ मायुकः। प्रतिष्ठा। कृधु। वम्रकः। द
भ्रं। अर्भकः। क्षुल्लकः। अल्प इत्येकादश ह्रस्वनामानि
॥२॥ महत्। ब्रध्नः। ऋष्वः। बृहत्। उक्षितः। तवसः। त
विषः। महिषः। अभ्वः। ऋभुक्षाः। उक्षा। विहायाः। [illegible]कं।
ववक्षिथ। विवक्षसे॥ अंभृणः। माहिनः। गभीरः। ककुहं॥

३५

रभसः॥ ब्राधः॥ विरप्शी॥ अद्भुतं॥ बर्हिष्ठः॥ बर्हिषदिति पंच
विंशतिर्महन्नामानि॥३॥ गयः॥ कृदरः॥ गर्तः॥ हर्म्यं॥ अस्तं॥ छर्दिः॥
पस्त्यं॥ दुरोणे॥ नीलं॥ दुर्याः॥ स्वसराणि॥ अमा॥ दमे॥ कृत्तिः॥
योनिः॥ सद्म॥ शरणं॥ वरूथं॥ छर्दिः॥ छाया॥ शर्म॥ अज्मेति
द्वाविंशतिर्गृहनामानि॥४॥ रज्यति॥ विधेम॥ सपर्यति॥
नमस्यति॥ दुवस्यति॥ ऋध्नोति॥ ऋणद्धि॥ ऋच्छति॥ सपति॥
विवासतीति दशपरिचरणकर्माणः॥५॥ शिंबाला॥ श

71

३६
नि॰

तरा।शातपंता।शिल्कुः।स्यूमकं।शेवृधं।मयः।सुग्म्यं।सुदिनं।
शूषं।शुनं।शग्मं।भेषजं।जलाषं।स्योनं।सुम्नं।शेवं।शिवं।शं।
कमितिविंशतिःसुखनामानि।।६।।निर्णिक्।वव्रिः।वर्पः।।
वपुः।अमतिः।अप्सः।अप्नः।पिष्टं।पेशः।कृशनं।मरुत्।।
सरः।अर्जुनं।ताम्रं।अरुषं।शिल्पमितिषोडशरूपनामा
नि।।७।।अस्नेमा।अनेमा।अनेद्यः।अनवद्यः।अनभिशस्त्यः।
उक्थ्यः।सुनीथः।[illegible]।पाकः।वामः।वयुनमितिदशप्र

३६

शस्यनामानि॥ ८॥ केतुः। केतः। चेतः। चित्तं। क्रतुः। असुः।
धीः। शची॥ माया॥ वयुनं॥ अभिख्येत्येकादश प्रज्ञानामा
नि॥ ९॥ बट्॥ श्रत्॥ सत्रा॥ अद्धा॥ इत्था॥ ऋतमिति षट् सत्य
नामानि॥ १०॥ चिक्यत्॥ चाकनत्॥ आचक्ष्म॥ चष्टे॥
विचष्टे॥ विचर्षणिः॥ विश्वचर्षणिः॥ अवचाकशदि
त्यष्टौ पश्यतिकर्माणः॥ ११॥ हिकं॥ नुकं॥ सुकं॥ आहि

३८
नि.

कां। आकीं। नकिः। माकिः। नकीं। आकृतमिति नवोत्तराणि
पदानि सर्वपदसमाम्नानाय॥१२॥ इदमिव। इदंयथा। अग्नि
र्नये। चतुरश्चिद्ददमानात्॥ ब्राह्मणाव्रतचारिणः। वृक्ष
स्यनुते पुरुहूत वयाः। जार आभगं। मेषोभूतोऽभियन्नयः॥
तद्रूपः। तद्वर्णः। तद्वत्। तथेत्युपमाः॥१३॥ अर्चति। गायति। रे
भति। स्तोभति। गूर्द्धयति। गृणाति। जरते। ह्वयते। नदति॥

३८

च्छति। रिहति। धमति। कृपायति। कृपण्यति। पनस्यति। पनाय
ते। वल्गूयति। मंदते। भंदते। छंदति। छदयति।। शशमानः।। रं
जयति। रजयति। शंसति। स्तौति। यौति। रौति। नौति। भनति
पणायति। पणते। सपति। पच्क्षाः।। महयति। वाजयति। पूजय
ति। मन्यते।। मदति। रसति। स्वरति। वेनति। मंडयते।। जेल्पती
ति चतुः श्चत्वारिंशदर्चतिः कर्माणः।।१४ऽऽ विप्रः। विग्रः।
गृत्सः। धीरः। वेनः। वेधाः। कण्वः।। ऋभुः। नवेदाः। कविः। म

नीषी। मे[illegible]धाता।। विधाता।। विपः। मनश्चित्।। विपश्चित्।। वि
पन्यवः। आकेनिपाः। उशिजः। कीस्तासः। अद्धातयः। मतयः।
मतुथाः। वाघत इति चतुर्विंशतिर्मेधाविनामानि॥१५॥
रेभः। जरिता। कारुः। नदः। स्तामुः। कीरिः। गौः। सूरिः। नादः।
छंदः। स्तुप्। रुद्रः। कृपण्युरिति त्रयोदश स्तोतृनामानि॥
१६॥ यज्ञः। वैनः। अध्वरः। मेधः। विदथः। नार्यः। सवना। होत्रा।

इष्टिः॥देवताता॥मखः॥विष्णुः॥इंदुः॥प्रजापतिः॥घर्मइतिपंच
दशयज्ञनामानि॥१७॥भरताः॥कुरवः॥वाघतः॥वृक्तबर्हिषः॥
यतस्रुचः॥मरुतः॥सबाधः॥देवयवइत्यष्टावृत्विङ्नामानि॥
॥१८॥ईमहे॥यामि॥मन्महे॥दद्धि॥शग्धि॥पूर्द्धि॥मिमिड्ढि॥
मिमीहि॥रिरिड्ढि॥रीरीहि॥पीपरत्॥यंतारः॥यंधि॥इषुध्यति
॥मदेम॥महि॥मनामहे॥मायतइतिसप्तदशयाच्ञाकर्माणः॥१९॥

दति। दशति। दसति। राति। रासति। पृणक्ति। पृणाति। शिक्ष
ति। तुंजति॥ मंहत इति दश दानकर्माणः॥२०॥ परिस्रव॥
पवस्व। अभ्यर्ष॥ आशिष इति च त्वारो ध्येषणकर्माणः॥२१॥
स्वपिति। सस्तीति द्वौ स्वपितिकर्माणौ॥२२॥ कूपः। कातुः। कर्त्तः।
वव्रः। काटः। खातः। अवतः। क्रिविः। सूदः। उत्सः। ऋश्यदात्॥
कारोतरात्। कुशयः॥ केवट इति चतुर्दश कूपनामानि॥
२३॥ तृपुः। तक्वा। रिभ्वा। रिपुः। रिक्वा। रिहायाः॥ तायुः। त

स्करः।वनर्गुः।हुरश्चित्।मुषीवान्।मलिम्लुचः।अघशंसः।
वृकइतिचतुर्दश स्तेननामानि॥२४॥निण्यं।सस्वः।स
नुतः।हिरुक्।प्रतीच्यं।अपीच्यमितिषडन्तर्हितान्तर्हि
तनामधेयानि॥२५॥आकाके।पराके।पराचैः।आरे।परावतइ
तिपंचदूरनामानि॥२६॥प्रत्नं।प्रदिवः।प्रवयाः।सनेमि।पू
र्व्यं।अह्नायेतिषट्पुराणनामानि॥२७॥नवं।नूत्नं।नूत

४०

नें ॥ नक्षं । इदा । इदानीं मिति तिषळेवन यनामानि ॥ २८ ॥ प्रपित्वे ।
अभीके । दभ्रं । अर्भकं । तिरः । सतः । त्वः । नेमः । ऋक्षाः । स्तृ
भिः । वम्रीभिः । उपजिह्विका ॥ ऊर्दरं । कृदरं । रंभः । पिना
कं । मेना । ग्नाः । शेपः । वैतसः । अयाः । एना । सिषक्तो । सचते ।
भ्यसते । रेजते । इति द्वि शठुत्तराणि । नामानि ॥ २९ ॥ स्वधे ॥
पुरंधी । धिषणे । रोदसी । क्षोणी । अंभसी । नभसी । रजसी । सदसी ।
सद्मनी । घृतवती । बहुले । गभीरे । गंभीरे । ओण्यौ । चम्वौ । पा ४०

80

द्यौ।।मही।उर्वी।पृथ्वी।अदिती।अही।दूरे।अंते।।अपारे
अपारेइतिचतुर्विंशतिर्द्यावापृथिव्योर्नामधेयानिनामधे
यानि।।३०।।ऊर्ध्वकृन्मकृधपद्रइत्यतिशिंबातानिर्णितानिर्णि यज्ञो
गस्येमाकेतुर्बट्टिच्चिक्यद्विकमिदमिवाचर्वेतिविशोरेभौमरता
ईमहेदातिपरिस्ववस्वपितिकूपस्तृपुनिण्यमाकेप्रत्नेनवे
प्रपित्वेस्वधेत्रिंशत्।। ।। तृतीयोध्यायः।। ।। छ ।। हरिःॐ
जहानिधा।शितामा।मेहना।दमूनाः।मूषः।इषिरेणा।कुरुतन

४१

ना। जठरे। तितउ। शिप्रे। मध्या। मंदू। ईर्म्मांतासः। कायमानः।
लोधं। शीरं। विद्रधे। द्रुपदे। तुग्वनि। नंसंते। नसंतः। आहन
सः। अवसत। द्रप्सि णः। वाहः। परितक्म्या। सुविते। दयते।
नूचित्। नूचा। दावने। अकूपारस्य। शिशीते। सुतुकः। सुप्रा
यणाः। अप्रायुवः। च्यवनः। रजः। हरः। जुहुरे। व्यंतः। क्रो
णाः। वाशी। विषुणः। जामिः। पिता। शंयोः। अदितिः। एरिरे।

४२

82

जस्तुरिः। जरते। मंदिने। गौः। गातुः। दंसयुः। तूतावा। चयसे। वियुते। ऋधक्। अस्याः॥ अस्येतिद्विषष्टिः पदानि॥१॥ सस्निं। वाहिष्ठः। दूतः। वावशानः। वार्यं। अंधः। असश्चंती। वनुष्यति॥ तरुष्यति। भंदनाः। आहनः। नदः। सोमो अक्षाः। श्वात्रं। ऊतिः। हासमाने। पड्भिः। ससो द्विता। व्राः। वराहः। स्वसराणि। शर्या। अर्कः। पविः। वक्षो। धन्वा। सितं। इत्था। सचा। चित्। आ।

धुम्नं। पवित्रं। तोदः॥ स्वंचाः॥ शिपिविष्टः॥ विष्णुः॥ आघृणिः॥ पृ
थुज्रयाः॥ अथर्युं॥ फाणुका। अध्रिगुः॥ आंगूषः॥ आपांतमन्युः॥
श्मशा। उर्वशी। वयुनं। वाजपस्त्यं॥ वाजगंध्यं॥ गध्यं। गधिता। कौर
याणः॥ तौरयाणः॥ अह्रयाणः॥ हरयाणः॥ आरितः॥ व्रंदी। निष्ष
पी। तूर्णाशं। क्षुंपं। निचुंपुणः॥ पदिः। पादुः॥ वृकः॥ जोषवाकं॥
कृत्तिः॥ श्वघ्नी। समस्या। कुटस्य। चर्षणिः॥ शंबः॥ केपयः॥ तूतु

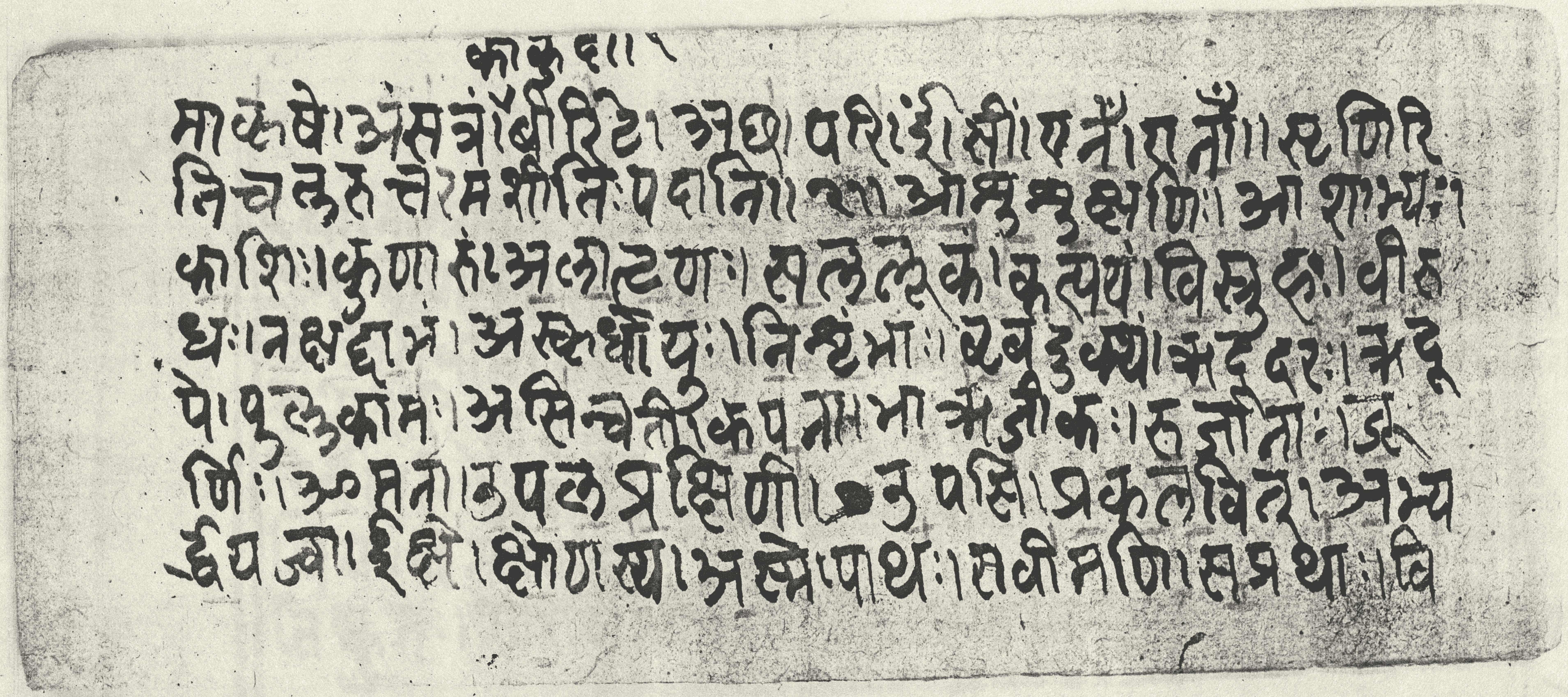

कां कु द॥१

मा क्ष षे। अंस त्रं बौ रि टि। अ छ। प रिं ड़ं। सीं। ए नैं। ए नौं॥ स्र णि रि
लि च ल्क त ते र म शी तिः प दा नि॥ २॥ ओ म्न म्न क्ष णि॥ आ शा भ्यः॥
का शिः। क्रु णा तं। अ लो ट णः। स ल ल्ले को। कृ त्यं। वि स्र ह्ण। वी ह
धः। न क्ष द्वा मं। अ स्वा र्धो पुः। नि श्वं भाः। ख बं ड्व्यां। अ दू द रः। अ दू
पे। पु ल्ल का मः। अ सि न्च ती कि प ना भा। ऐ डी कः। रु ह्णौ ताः। ड्
र्णि। ॐ म्न ना। न्नु प ल प्र क्षि णी। नु प सि। प्र क्रु ल वि र। अ म्य
ई प ज्वा। ई क्षि। क्षौ ण। स्या। अ स्वा। पा थः। स वी म णि। स म थाः। वि

८५

दथानि। श्रायंतः। आशीः। अजीगः। अमूरः। शशमानः। देवो देवा
च्या कृपा। विजामातुः। ओमासः। सोमानं। अनवायं। किमीदि
ने। अमवान्। अमीवा। दुरितं। अप्वा। अमतिः। श्रुष्टी। पुरंधिः।
रुशत्। रिशादसः। सुदत्रः। सुविदत्रः। आनुषक्। तुर्वणिः।
गिर्वणसो। असूर्ते सूर्ते। अम्यक्। यादृश्मिन्। जारयायि। अ
ग्रिया। चनः। पचता। शुरुधः। अमिनः। जज्झतीः। अप्र
तिष्कुतः। शाशदानः। सुप्रः। सुशिप्रः। दिमेधः। रंसु। द्विबर्हाः।

क्रियेधाः।२

अकः।ऽराणः।स्त्रियानो।।स्तिपाः।जेबाहा।जेसाथं।कुलिशः।।तुंजः।।
बर्हिणा।नतनुष्टि।२ली बिशः।भ्रमिः।विष्पितः।कुरीपंारास्ति
नः।अजतिः।रजुनीती।स्तुतद्वसा।हिनोता।चोष्कूयमाणः।।
चोष्कूयते।सुमत्।दिविष्टिषु।हूतः।अमत्रः।अचीषमूः।।
अनर्शरातिं।अनर्वा।असामि।गल्द्या।जल्हवः।बकुरः।बेक
नाटः।अभिधेतन।अंकुरः।बतः।वाताप्यं।चाकन्नरथ
३ जिन्व[illegible]तिः।+

पति। असक्रां। आधवः। अनवब्रवः। सदान्वे। शिरिंबिठः। पुराश
रः। क्रिविर्दती। करूळती। दनः। शरारुः। इदंयुः। कीकटेषु। बुंदः। वृं
दः। किः। उल्बं॥ ऋबीसम् बीसमिति द्वात्रिंशछतं पदानि॥३॥
जहा ससस्निमा मु मुक्षाणि त्रीणि॥ ॥इति चतुर्थोध्यायः॥ ४
ॐ॥ अग्निः। जातवेदाः। वैश्वानर इति त्रीणि पदानि॥१॥ द्रविणो
दाः। इध्मः। तनूनपात्। नराशंसः। इळः। बर्हिः। द्वारः। उषासा
नक्ता। दैव्या होतारा। तिस्रो देवीः। त्वष्टा। वनस्पतिः। स्वाहाकृ ४४

तेय इति त्रयोदश पदानि ॥ श्वश्रूश्वशुरः । शकुनिः । मंडूकाः । अ
श्वाः । ग्यावाणः । नराशंसः । रथः । दुंदुभिः । इषुधिः । हस्तघ्नः
अभीशवः । धनुः । ज्याः । इषुः । अश्वाजनिः । उलूखलौ । वृषभः । द्रु
घणः । पितुः । नद्यः । आपः । ओषधयः । रात्रिः । अरंण्यानि । श्रद्धा
पृथिवी । अप्वा । अग्नायी । उलूखलेमुसले । हविर्द्धाने । द्यावा
पृथिवी । विपाट्शुतुद्री । आर्त्नी । शुनासीरौ । देवीजोष्ट्री । देवी

४५ विश्वकर्मा ४

नि० ऋ ऊर्द्धगीर्त्तिः षट्त्रिंशत्पदानि ॥३॥ वायुः ॥ वरुणः ॥ रुद्रः ॥ इं-
द्रः ॥ पर्जन्यः ॥ बृहस्पतिः ॥ ब्रह्मणस्पतिः ॥ क्षेत्रस्यपतिः ॥ वास्तो-
ष्पतिः ॥ वाचस्पतिः ॥ अपान्नपात् ॥ यमः ॥ मित्रः ॥ कः ॥ सरस्वा-
न् ॥ तार्क्ष्यः ॥ मन्युः ॥ दधिक्राः ॥ सविता ॥ त्वष्टा ॥ वातः ॥ अग्निः ॥ वेनः ॥
असुनीतिः ॥ ऋतः ॥ इंदुः ॥ प्रजापतिः ॥ अहिः ॥ अहिर्बुध्न्यः ॥ सु-
पर्णः ॥ पुरूरवा इति द्वात्रिंशत्पदानि ॥४॥ श्येनः ॥ सोमः ॥ ४५

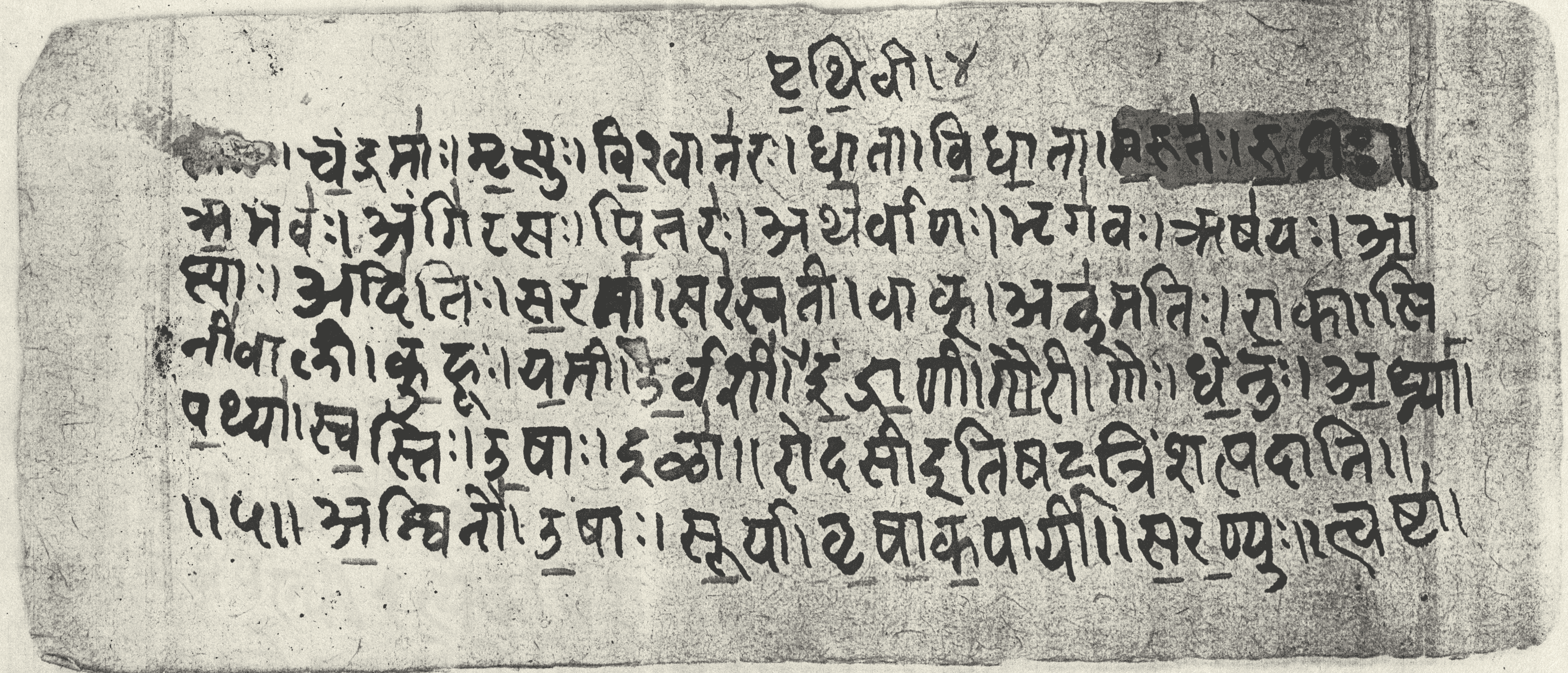

पृथिवी ।४

[illegible]।चंद्रमाः।मृत्युः।विश्वानरः।धाता।विधाता।मरुतः।रुद्राः।
ऋभवः।अंगिरसः।पितरः।अथर्वाणः।भृगवः।ऋषयः।आ
प्त्याः।अदितिः।सरमा।सरस्वती।वाक्।अनुमतिः।राका।सि
नीवाली।कुहूः।पत्नी।उर्वशी।इंद्राणी।गौरी।गौः।धेनुः।अघ्न्या।
पथ्या।स्वस्तिः।उषाः।इळा।।रोदसी इति षट्त्रिंशत्पदानि।।
।।५।। अश्विनौ।उषासा।सूर्या।वृषाकपायी।।सरण्युः।त्वष्टा।

४९
निघं

सविता ॥ भगः ॥ सूर्यः ॥ पूषा ॥ विष्णुः ॥ विश्वानरः ॥ वरुणः ॥ केशी
केशिनः ॥ वृषाकपिः ॥ यमः ॥ अजएकपात् ॥ पृथिवी ॥ समु
द्रः ॥ दध्यङ् ॥ अथर्वा ॥ मनुः ॥ आदित्याः ॥ सप्त ऋषयः ।
देवाः ॥ विश्वेदेवाः ॥ साध्याः ॥ वसवः ॥ वाजिनः ॥ देवपत्न्यो
देवपत्न्य इत्येकत्रिंशत्पदानि ॥ ॥ ६ ॥ अग्निर्द्रविणो
दाश्चो वायुः श्येनो शिवनौ षट् ॥ ॥ इति निघंटे पंचमोध्यायः

॥ संवत् १८६३ शाके ॥ १७२८ क्षयनाम संवत्सरे दक्षिणाय
णे वषदि ऋतौ अधिक मासे कृष्णपक्षे अमावास्यायां गुरुवारे
द्वितीय प्रहरे जयकृष्णात्मज राघवेन लिखितं ॥ शुभमस्तु ॥

॥ ४ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ॥

श्रीगणेशायनमः श्रीसरस्वत्यैनमः

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1545
Dist. Nagpur

```
[OrderDescription]
,CREATED=25.08.20 11:23
,TRANSFERRED=2020/08/25 at 11:40:21
,PAGES=94
,TYPE=STD
,NAME=S0003534
,Book Name=M-1545-SIKSHA CHATUSHATAY
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
```

```
FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
```

```
FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
```

```
FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,
```